

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

David McKenzie

Om oskyldighetspresumtionen och häktning

En analys av det svenska häktningsförfarandets överensstämmelse
med oskyldighetspresumtionen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Termin för examen: HT 19

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Forskningsläge	9
1.6 Disposition	10
2 OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN	12
2.1 Norm, princip eller regel?	12
2.2 Allmänt om oskyldighetspresumtionen	15
2.3 Europadomstolens praxis	17
2.3.1 Anklagelse för brott	18
2.3.2 Rättsliga presumtioner och oskyldighetspresumtionen	19
2.3.3 Häktningstid och oskyldighetspresumtionen	21
2.3.4 Uttalanden innan domstolsavgörande	22
2.4 Samanfattning	23
3 STRAFFPROCESSUELLA TVÅNGSMEDEL	25
3.1 Vad är ett straffprocessuellt tvångsmedel?	25
3.2 Kort om häktning	26
3.3 Grunder för användande av straffprocessuella tvångsmedel	27
3.4 Allmänna principer vid användandet av straffprocessuella tvångsmedel	29
3.4.1 Legalitetsprincipen	29
3.4.2 Ändamålsprincipen	30
3.4.3 Behovsprincipen	31
3.4.4 Proportionalitetsprincipen	32
3.5 Samanfattning	32

4	HÄKTNING	34
4.1	Bakgrund till häktningsinstitutet	34
4.2	Konflikten mellan en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet	35
4.3	Bestämmelser i RB	36
4.3.1	Huvudregeln	36
4.3.1.1	Sannolika skäl och risk	37
4.3.1.2	Häktningsgrunderna	38
4.3.1.2.1	Flyktfara	38
4.3.1.2.2	Kollusionsfara	39
4.3.1.2.3	Recidivfara	40
4.3.2	Tvåårsregeln	41
4.3.3	Generalregeln	44
4.3.4	Utredningshäktning	45
4.4	Sammanfattning	46
5	ANALYS	48
5.1	Motstående intressen och grundläggande principer	48
5.2	När och för vem gäller oskyldighetspresumtionen?	49
5.3	Långa häktingstider och oskyldighetspresumtionen	51
5.4	Ändamål och recidivfara	52
5.5	Tvåårsregeln och oskyldighetspresumtionen	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	59
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	63

Summary

The purpose of this thesis is to investigate whether the protection that the presumption of innocence provides for the individual is violated by the Swedish detention procedure. Although the presumption of innocence is not laid down in Swedish law, the presumption may be applied by the Swedish courts since the presumption of innocence is part of Article 6 ECHR on the right to a fair trial. It is primarily through The European Court of Justice's interpretation of the ECHR that the presumption of innocence can be defined.

The European Court of Justice has ruled that the presumption of innocence has significance for the entire criminal proceedings. This means that a person suspected of a crime should enjoy the protection that the presumption of innocence ensures. Certain elements of the presumption of innocence are considered to be of fundamental importance, while other parts of the presumption have been developed by the case law of the European Court of Justice. That the burden of proof in criminal cases rests with the prosecutor, that the court and enforcement authorities should be objective, and that doubt should benefit the accused are considered to be fundamental parts of the presumption of innocence. The European Court of Justice has also determined that the presumption of innocence has significance for, inter alia, the legality of judicial presumptions, the length of time a person may be detained, and for statements made by state officials before the court has determined the guilt.

Detention is a generally accepted restriction on the individual's freedom. For the use of coercive measures to be justified there are several principles, including the presumption of innocence, which ensure that the restrictions on the individual's freedom do not go beyond what is acceptable. The thesis shows that the Swedish detention procedure in certain aspects may be in breach of the guarantees insured to the individual by the presumption of innocence. Among other things, the thesis demonstrates that the risk of continued criminal activity ground for detention may, due to the non-compliance of the detention legislation with the principle of purpose, be used to achieve the same purpose as a prison sentence. The fact that the same purpose that is supposed to be achieved by a penalty is achieved prior to the court has determined the suspect's guilt should be considered contravening the presumption of innocence. The thesis suggests that the purposes behind the grounds for detention should be specified in the detention legislation.

The so-called two-year rule stated in 24 kap. 1 § 2 st RB contains a reversed burden of proof and a presumption of detention. The thesis emphasizes that the two-year rule should be removed in order to better harmonize the detention procedure with the presumption of innocence. The thesis also states that the imposition of maximum limits regarding the time a person may be detained would counteract the risks of individual detentions to violate the presumption of innocence.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att undersöka om det skydd som oskyldighetspresumtionen ställer upp för den enskilde kränks genom det svenska häktningsförfarandet. Trots att oskyldighetspresumtionen inte är lagstadgad i svensk författningstext kan oskyldighetspresumtionen tillämpas av svensk domstol eftersom presumtionen är del av artikel 6 EKMR om rätten till en rättvis rättegång. Det är framför allt genom Europadomstolens tolkning av EKMR som oskyldighetspresumtionen kan definieras.

Europadomstolen har slagit fast att oskyldighetspresumtionen har betydelse för hela brottmålsförfarandet. Detta innebär att en person som är misstänkt för brott ska åtnjuta det skydd som oskyldighetspresumtionen tillförsäkrar. Vissa delar av oskyldighetspresumtionen anses vara av grundläggande betydelse medan andra delar av presumtionen har utvecklats genom Europadomstolens praxis. Att bevisbördan i brottmål åligger åklagaren, att domstolen och de brottsbekämpande myndigheterna ska förhålla sig objektiva samt att tvivel ska vara till den tilltalades fördel anses vara grundläggande delar av oskyldighetspresumtionen. Europadomstolen har även fastslagit att oskyldighetspresumtionen har betydelse för bland annat legaliteten av rättsliga presumtioner, tiden en person får sitta häktad och uttalanden som görs av myndighetspersoner innan domstol fastställt skuld.

Häktning är en allmänt accepterad inskränkning av den enskildes frihet. För att användandet av ett straffprocessuellt tvångsmedel ska anses berättigat finns ett antal principer, däribland oskyldighetspresumtionen, som tillgodoser att inskränkningarna av den enskildes frihet inte går utöver vad som är acceptabelt. Uppsatsen visar att det svenska häktningsförfarandet i vissa aspekter kan anses stå i strid med de garantier som tillförsäkras den enskilde genom oskyldighetspresumtionen. Bland annat påvisar uppsatsen att häktningsgrunden recidivfara på grund av häktningstagstiftningens bristande överensstämmelse med ändamålsprincipen kan användas för att uppnå samma ändamål som ett fängelsestraff. Att samma ändamål som ska uppnås av ett straff uppnås innan domstol fastställt den misstänktes skuld bör anses strida mot oskyldighetspresumtionen. I uppsatsen föreslås att ändamålen bakom häktningsgrunderna ska anges i häktningstagstiftningen.

Den så kallade tvåårsregeln som stadgas i 24 kap. 1 § 2 st RB innehåller en omvänd bevisbörda och en presumtion för häktning. I uppsatsen framhålls att tvåårsregeln borde tas bort för att för att häktningsförfarandet på ett bättre sätt ska harmoniseras med oskyldighetspresumtionen. I uppsatsen påpekas även att ett införande av tidsfrister gällande hur lång tid en person får sitta häktad skulle motverka risken att enskilda häktningar strider mot oskyldighetspresumtionen.

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU	Europeiska unionen
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Oskyldighetspresumtionsdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/343 av den 9 mars 2016 om förstärkning av vissa aspekter av oskuldspresumtionen och av rätten att närvara vid rättegången i straffrättsliga förfaranden
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Varje person som är misstänkt eller tilltalad för ett brott är garanterad vissa processuella rättigheter. En rättighet som anses vara fundamental för brottmålsprocessen är rätten till en rättvis rättegång. En central del av rätten till en rättvis rättegång är oskyldighetspresumtionen. Oskyldighetspresumtionen stadgas i artikel 6:2 EKMR och innebär att en person som är misstänkt eller tilltalad ska betraktas som oskyldig fram till dess att dennes skuld fastställts enligt lag.¹ Oskyldighetspresumtionen skyddar en misstänkt person från och med den tidpunkt då den misstänktes situation blivit väsentligen påverkad av misstanken.² Trots att en misstänkt ska betraktas som oskyldig enligt oskyldighetspresumtionen är det enligt svensk lagstiftning berättigat att häkta misstänkta brottslingar om vissa specifika förutsättningar föreligger.

Efter antagandet av Oskyldighetspresumtionsdirektivet inleddes en statlig utredning som resulterade i SOU 2017:17 *Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången*. Utredningen hade bland annat i uppgift att analysera hur den svenska lagstiftningen förhöll sig till oskyldighetspresumtionen. Utredningen resulterade inte i någon lagändring av den svenska häktningsregleringen eftersom utredningen fann att häktningsregleringen inte stred mot Oskyldighetspresumtionsdirektivet.³

Året innan publicerades SOU 2016:52 *Färre i häkte och minskad isolering* med syftet att utreda möjligheter att minska användningen av häktning och restriktioner. Som utgångspunkt för utredningen angavs att häktning är det mest ingripande tvångsmedlet samt att en häktad person med restriktioner riskerar att bli avskuren från i princip all kontakt med yttre världen.⁴ För en lekman kan häktningsinstitutet, på grund av dess repressiva effekt, framstå som en del av statens straffande verksamhet.⁵ Genom häktning riskerar den misstänkte att få sin personliga frihet begränsad trots att personen inte är dömd. Mot denna bakgrund är det av intresse att utreda oskyldighetspresumtionen betydelse för en person som är, eller riskerar att bli, häktad.

1.2 Syfte och frågeställningar

Häktning är en grov inskränkning av den personliga integriteten. I och med att personen inte är dömd för brott vid tiden för häktningsbeslutet ska oskyldighetspresumtionen beaktas. Syftet med denna uppsats är att undersöka om

¹ SOU 2017:17 s. 13.

² Deweer mot Belgien § 44.

³ SOU 2017:17.

⁴ SOU 2016:52 s. 13

⁵ Bylund s. 158.

det skydd för den enskilde som oskyldighetspresumtionen ställer upp kränks genom det svenska häktningsförfarandet.

För att besvara uppsatsens syfte kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vad är oskyldighetspresumtionen?
- Hur legitimeras häktning?
- Under vilka omständigheter kan en misstänkt häktas?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen har en straffprocessuell inriktning och behandlar de delar av oskyldighetspresumtionen som har ansetts vara av betydelse för uppsatsens syfte. Som exempel kan nämnas att oskyldighetspresumtionens har betydelse för ersättningsfrågor, rätten till tystnad, rätten att bli behandlad som oskyldig i förhållande till yttrande- och pressfriheten samt viss betydelse för jävsfrågor. Dessa och andra delar av oskyldighetspresumtionen har inte behandlats inom ramen för uppsatsen då uppsatsen inte syftar att ge en fullständig bild av oskyldighetspresumtionens innehåll utan fokuserar på oskyldighetspresumtionens betydelse för häktningsförfarandet.

Då oskyldighetspresumtionen skyddar en misstänkt person fram till fällande dom kommer häktning efter fällande dom, i väntan på att domen vinner laga kraft, inte att behandlas. Under vissa förutsättningar kan även ett vittne häktas som en form av påtryckning för att avlägga vittnesmål.⁶ Ett sådant häktningsförfarandet regleras i 36 kap. 21 § RB och kommer inte heller att behandlas inom ramen för denna uppsats. Häktningens huvudsakliga rättighetsinskränkning utgörs av frihetsberövandet. I uppsatsen kommer inte någon skillnad att göras mellan häktning med eller utan restriktioner då essensen av häktningsförfarandet får anses vara själva frihetsberövandet.

Eftersom oskyldighetspresumtionen är del av EKMR och till stor del definierats av Europadomstolen fyller en komparativ studie gällande oskyldighetspresumtionens innehåll inte någon funktion för uppsatsens syfte. Hur häktningsförfarandet är utformat i andra länder kommer inte att behandlas i uppsatsen. Ett komparativt inlägg skulle visserligen kunna presentera hur vissa problemsituationer har lösts i andra rättsordningar samt utgöra exempel för hur den svenska häktningstagstiftningen skulle kunna förändras. Då uppsatsens syfte är att undersöka om det svenska häktningsförfarandet utgör en kränkning av det skydd för den enskilde som oskyldighetspresumtionen innebär har en komparativ studie ansetts vara överflödiga. Förslag på formulering av framtida lagstiftning lämnas till framtida forskning.

I den internationella människorättslitteraturen hänvisas till rätten att betraktas som oskyldig fram till dess att den misstänktes skuld är fastslagen genom dom som ”oskyldighetsantagandet”, ”presumtionen om den anklagades oskuld”, ”presumtionen om den anklagades oskyldighet”, ”oskuldspresumtionen”,

⁶ Bring m.fl. s. 361.

”oskyldighetspresumtionen” och ”presumtionen om den brottsmisstänktes oskyldighet.”⁷ Då det för läsarvänlighetens skull lämpar sig bättre att hänvisa till rätten att betraktas som oskyldig fram till dess att den misstänktes skuld fastställts genom domstols dom genom ett begrepp samt att innebörden av ordet oskyldighet passar principens innehåll bättre än ordet oskuld kommer begreppet *oskyldighetspresumtionen* att användas i denna uppsats. Begreppet oskuldspresumtionen har dock använts i samband med återgivning av namn på förarbeten och direktiv. I viss omfattning används även artikel 6:2 EKMR synonymt med oskyldighetspresumtionen.

1.4 Metod och material

För att besvara uppsatsens frågeställningar har den rättsdogmatiska metoden använts för att beskriva gällande rätt. Den rättsdogmatiska metoden utgår från att söka svar på juridiska frågeställningar genom de allmänt accepterade rättskällorna.⁸ De allmänt accepterade rättskällorna beskrivs ofta följa en bestämd hierarki. Lag- och författningstext anses vara av högst dignitet. Därefter följer förarbeten och praxis som enligt Bernitz anses ha en särställning som rättskälla. Sist i rättskällehierarkin finns den juridiska doktrinen.⁹ Den rättsdogmatiska metoden har således motiverat en undersökning av lagstiftning, förarbeten, praxis och juridisk doktrin.

Jämfört med andra rättsordningar tillmäts svenska lagförarbeten en ovanligt stor betydelse för tolkningen av den svenska lagstiftningen. Detta beror på att den svenska lagstiftningen innehåller kortare och vissa gånger vaga lagbestämmelser som vid lagtolkning kompletteras med hjälp av utförligare uttalanden i förarbetena. Lagförarbeten tillmäts ofta stor betydelse av domstolarna och kan nästan ses som en ”självständig auktoritet” vid utformandet av domskäl. Uttalanden i lagförarbeten är dock inte bindande och viss försiktighet bör beaktas gällande aktualiteten av äldre förarbeten som succesivt kan anses tappa betydelse i följd med att rättspraxis utvecklats eller att förhållanden ändras. Samtidigt anses äldre förarbeten till ”omsorgsfullt utarbetad lagstiftning, t.ex. balkarna” kunna behålla sitt värde.¹⁰

Praxis i form av prejudikat från HD spelar stor roll för rättsutvecklingen och fungerar som kompletterande rättskälla i situationer där lagstiftningen är föråldrad eller kräver tolkning. Rättspraxis har även en viktig roll för att påvisa hur rättsregler ska tolkas i specifika situationer och för att redogöra för tillämpningen av rättsliga principer.¹¹ Urvalet av rättspraxis har varit begränsat vilket har fått följderna att huvuddelen av de svenska rättsfall som använts för framställningen är förhållandevis gamla.

⁷ Träskman (1988) s. 469.

⁸ Korling och Zamboni s. 21.

⁹ Bernitz s. 31 f. och Peczenik s. 35 ff.

¹⁰ Bernitz s. 32.

¹¹ Bernitz s. 32.

Doktrin anses vara en rättskälla av lägre dignitet. Bernitz menar att den juridiska doktrinen är en rättskälla av ”självständig betydelse”.¹² Trots att doktrinen inte har samma auktoritet som övriga rättskällor kan doktrinen genom sin inre tyngd och förmåga att sammanfoga lagtext, praxis och uttalanden i förarbeten till en och samma enhet på ett förtjänstfullt sätt beskriva rättsläget.¹³ Det finns även uppfattningar om att uttalanden av auktoriteter inom den juridiska litteraturen har en viss tyngd just på grund av att uttalandet har gjort av en auktoritet eller av en erkänt framstående professor.¹⁴

I och med att oskyldighetspresumtionen är del av EKMR, som gäller som svensk lag, utgör även praxis från Europadomstolen och doktrin som berör Europakonventionens bestämmelser att del av det material som undersökts för att besvara uppsatsens frågeställningar.¹⁵ Vid tolkningen av EKMR är Europadomstolens omfattande rättspraxis av stor betydelse. Medlemsstaterna är skyldiga att rätta sig efter Europadomstolens dom i mål där de är parter. HD har vid flera tillfällen stadgat att svenska domstolar ska tillämpa svenska lagbestämmelser så att de överensstämmer med EKMR.¹⁶ Även i mål där en konventionsstat inte är part är det viktigt att den nationella lagstiftningen anpassas eller att andra åtgärder vidtas för att säkerställa att liknande situationer inte uppkommer inom ramen för den nationella rättstillämpningen. Skulle en liknande situation uppkomma ska en sådan situation kunna avklaras utan att behöva hänvisas till Europadomstolen.¹⁷ I 2 kap. 19 § RF anges att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt EKMR. Europadomstolens tolkning av EKMR bör således ges ett visst företräde i förhållande till tolkning av inhemsk rätt.¹⁸

Andra kapitlet av uppsatsen syftar till att ge läsaren en bild av oskyldighetspresumtionen genom att besvara uppsatsens första frågeställning. För arbetet med andra kapitlet har Karol Nowaks doktorsavhandling *Oskyldighetspresumtionen* varit till stor hjälp. Avhandlingen är utan tvekan det svenska verk som på det mest omfattande sättet behandlar oskyldighetspresumtionen. Nowaks avhandling hänvisas även återkommande till av andra framställningar som berör oskyldighetspresumtionen. *Oskyldighetspresumtionen* har legat till grund för de delar av uppsatsen som syftar till att fastställa vad oskyldighetspresumtionen är. Vidare har straffrättsprofessor Per Ole Träskmans artiklar *Omvänt eller bakvänt. Om konststycket att lägga bevisbördan i brottmål på den tilltalade, utan att det kommer bak på människorättigheterna* och *Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet* utgjort del av materialet för denna uppsats. Träskmans artiklar författades innan EKMR införlivades i svensk rätt. Således skiljer sig Träskmans syn på oskyldighetspresumtionens ställning i den svenska rättsordning från dagens syn på oskyldighetspresumt-

¹² Bernitz s. 32.

¹³ Korling och Zamboni s. 33.

¹⁴ Nääv och Zamboni s. 33.

¹⁵ Danelius (2015) s. 41.

¹⁶ Bernitz s. 82.

¹⁷ Danelius (2015) s. 41.

¹⁸ Bernitz s. 83.

ionens ställning. Trots detta stämmer Träskmans argument om oskyldighetspresumtionens innehåll i stor utsträckning väl överens med dagens syn på oskyldighetspresumtionens innehåll och utgör en kärnfull framställning av presumtionens innehåll. Artiklarna har således varit till stor nytta för att belysa oskyldighetspresumtionens innehåll och följaktligen även oskyldighetspresumtionens betydelse i förhållande till brottmålsprocessen i allmänhet och delar av häkningsförfarandet i synnerhet.

För att fastställa oskyldighetspresumtionens innehåll har rättsfall från Europadomstolen varit av stor betydelse. Gällande urvalet av rättsfall har framställningen i stor utsträckning baserats på vägledande rättsfall från Europadomstolen. Även tydlighet i Europadomstolens resonemang och slutsatser har varit avgörande för urvalet av rättsfall. Urvalet av Europadomstolspraxis baseras även till viss del på det urval av praxis som gjorts när oskyldighetspresumtionen har beskrivits i tillbörlig doktrin. För att ytterligare bryta ner och analysera Europadomstolens praxis har Karol Nowaks återgivning och analys av rättsfall i *Oskyldighetspresumtionen* varit behjälplig. Vidare har även Hans Danelius framstående översikt av europadomstolspraxis *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis* utgjort ett stöd för att belysa hur Europadomstolen har tolkat oskyldighetspresumtionen och dess innehåll. Oskyldighetspresumtionen har nyligen behandlats i SOU 2017:17 *Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången*. I utredningsbetänkandet har den svenska lagstiftningens konformitet med oskyldighetspresumtionen, efter att oskyldighetspresumtionens innehåll tydliggjorts genom Oskyldighetspresumtionsdirektivet, undersökts. För denna uppsats har SOU 2017:17 studerats för att söka ledning i vad lagstiftaren på senare tid har ansett utgöra oskyldighetspresumtionens innehåll.

Uppsatsens tredje och fjärde kapitel syftar till att besvara uppsatsens andra respektive tredje frågeställning. Dessa delar av uppsatsen är till stor del beskrivande av gällande rätt. Framställningen av gällande rätt har främst grundats på tolkning av lagförarbeten och juridisk doktrin. Vissa av de förarbeten som använts för framställningen är äldre. Som ovan angivits anses vissa förarbeten till ”omsorgsfullt utarbetad lagstiftning, t.ex. balkarna” kunna behålla sitt värde som rättskälla. Viss försiktighet måste dock iakttas i och med den utveckling som kan ha skett sedan förarbetet författades.¹⁹ I och med att RB är en sådan omsorgsfullt utarbetad lagstiftning har även äldre förarbeten utgjort del av uppsatsens material. De äldre förarbeten som utgjort underlag för uppsatsen har hänvisats till både i nyare förarbeten och i nyare doktrin vilket talar för att de äldre förarbetena fortfarande anses ha viss betydelse för tolkningen av RB.

Vid urvalet av juridisk doktrin har en viss bredd av författare och verk eftersträvat för att få en mer övergripande bild av gällande rätt samt för att urskilja vilka delar av gällande rätt som anses vara centrala. Urvalet av juridisk doktrin består till stor del av så kallade standardverk författade av erkända förfat-

¹⁹ Bernitz s. 32.

tare inom brottmålsprocesslitteraturen. Dessa standardverk revideras fortlöpande och ger därför en aktuell bild av de regler och principer som styr brottmålsprocessen. Som exempel kan *Rättegång tredje häftet*, som författats och reviderats av erkända auktoriteter inom brottmålsrättegångslitteraturen, och *Förundersökning* författad av Thomas Bring med flera framhållas. Vid ett fåtal tillfällen har begränsad tillgång till doktrin föranlett att äldre upplagor av dessa standardverk har använts.

Uppsatsen är i sina analyserande delar kritiskt rättsdogmatisk. I och med uppsatsens syfte, att undersöka om det skydd för den enskilde som oskyldighetspresumtionen ställer upp kränks genom det svenska häktningsförfarandet, har det dykt upp vissa frågetecken kring om oskyldighetspresumtionen kan anses beaktas till fullo genom det svenska häktningsförfarandet. En kritisk rättsdogmatisk forskning går längre än att enbart beskriva gällande rätt. Utifrån beskrivningen av gällande rätt kommer uppsatsen att kritiskt analysera vad som framkommit under arbetet.²⁰ Torleif Bylunds har i *Tvångsmedel I* presenterat en omfattande analys av häktningsförfarandet och problematiserat ett flertal aspekter av förfarandets samstämmighet med rättsliga principer, däribland oskyldighetspresumtionen. Bylunds kritiska framställning har trots att den skrevs innan EKMR inkorporerades i svensk rätt varit berikande för uppsatsens analyserande kapitel. Även den HD- och Europadomstolspraxis som har presenterats i uppsatsen för att redogöra för hur RB:s bestämmelser ska tolkas i konformitet med oskyldighetspresumtionen har utgjort underlag för uppsatsens kritiska analys. Uppsatsens kritiska analys av det svenska häktningsförfarandet mynnar i vissa delar ut i en de lege ferenda-argumentation gällande det svenska häktningsförfarandets beaktande av oskyldighetspresumtionen. Hur framtida lagstiftning uttryckligen bör utformas lämnar uppsatsen till framtida utredningar på området.

1.5 Forskningsläge

På senare tid har oskyldighetspresumtionen främst utretts i förhållande till fastställandet av den enskildes skuld. Jur. kand. Anna Nordlander har i sin artikel *Förklaringsbördan i brottmål och dess förenlighet med oskyldighetspresumtionen* publicerad i Svensk Juristtidning 2017 utrett förklaringsbördan i förhållande till oskyldighetspresumtionen. Artikeln baseras på Norlanders examensarbete med samma namn vid Juridiska institutionen vid Stockholms universitet år 2017. Norlander når i sin artikel slutsatsen att förklaringsbördan är förenlig med oskyldighetspresumtionen men att HD trots detta genom praxis bör klargöra innebörden av förklaringsbördan i brottmål.²¹

Flertalet juridiska skrifter och utredningar berör det svenska häktningsförfarandet i stort. Från statligt håll utreddes det svenska häktningsförfarandet senast i SOU 2016:52 *Färre i häkte och minskad isolering*. Som utgångspunkt för utredningen belystes oskyldighetspresumtionen och det faktum att en person inte är dömd under tiden denne är häktad. Utredningen fann, utan något

²⁰ Korling och Zamboni s. 39.

²¹ Nordlander s. 653.

närmare utvecklat resonemang, att den omvända bevisbördan vid häktning på grund av allvarlig brottslighet som stadgas i 24 kap. 1 § 2 st överensstämmer dåligt med oskyldighetspresumtionen.²²

Vidare har den svenska lagstiftningens konformitet med de rättssäkerhetskrav som oskyldighetspresumtionen tillförsäkrar den enskilde utretts genom SOU 2017:17 *Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången*. Utredningen inleddes efter antagandet av Oskyldighetspresumtionsdirektivet och syftade till att analysera svensk rätt i förhållande till direktivet.²³ Utredningen ansåg att den svenska häktningsregleringen inte stod i strid med EKMR och resulterade således inte i några förslag till ändringar av häktningsbestämmelserna i RB.²⁴

I juridiska publikationer omnämns oskyldighetspresumtionen i förhållande till häktning oftast i förbifarten eller som en del av ett större resonemang. Någon nyare, mer utförlig, publikation som på djupet behandlar oskyldighetspresumtionens betydelse för det svenska häktningsförfarandet och lagstiftningen kring häktning har under forskningen inför denna uppsats inte påträffats. Uppsatsen får därför anses ha ett visst nyhetsvärde.

1.6 Disposition

Inledningsvis kommer oskyldighetspresumtionen ställning i rättssystemet samt oskyldighetspresumtionens funktion och innehåll att presenteras för läsaren. Presentationen baseras på doktrin samt på hur oskyldighetspresumtionen har preciserats genom Europadomstolens praxis (kap. 2). I efterföljande kapitel kommer straffprocessuella tvångsmedel att presenteras. Kapitlet ämnar ge en bild av vad ett straffprocessuellt tvångsmedel är samt hur ett straffprocessuellt tvångsmedel får användas. Kapitlet innehåller en kort presentation av häktningsinstitutet. Kapitlet innehåller även en redogörelse för grundläggande allmänna principer som ska beaktas vid användandet av straffprocessuella tvångsmedel (kap. 3). Tanken med de två inledande kapitlen är att ge läsaren en förståelse för oskyldighetspresumtionen samt för hur straffprocessuella tvångsmedel får användas och även för vilka principer som styr användandet av straffprocessuella tvångsmedel.

Efterföljande kapitel inleds med en presentation av de syften och ändamål som ligger bakom häktningsförfarandet. Vidare presenteras intressekonflikten mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet och rättssäkerhet. Kapitlet innehåller även en redogörelse av de regler i RB som en häktning kan baseras på. Bestämmelsernas tillämpningsområde och de intressen som har lett fram till utformningen av häktningsregleringen kommer att belysas (kap. 4). Uppsatsen avslutas med en kritisk analys med huvudfokus på oskyldighetspresumtionen och dess betydelse

²² SOU 2016:52 s. 110.

²³ SOU 2017:17 s. 35.

²⁴ SOU 2017:17 s. 29 ff.

för det svenska häktningförfarandet. I analysen kommer vissa av RB:s bestämmelser att problematiseras och kritiseras utifrån de krav som oskyldighetspresumtionen, och till viss del andra allmänna principer, ställer på häktningförfarandet (kap. 5).

2 Oskyldighetspresumtionen

I detta inledande kapitel kommer oskyldighetspresumtionen att presenteras. Inledningsvis besvaras frågan vad oskyldighetspresumtionen är? En norm, princip eller en regel? Vidare kommer internationella dokument där oskyldighetspresumtionen stadgats att presenteras. Vissa delar av oskyldighetspresumtionen anses vara grundläggande och kommer att presenteras för att ge en grundläggande förståelse för oskyldighetspresumtionens innehåll. Presumtionens innehåll har vidare till stor del utvecklats genom Europadomstolspraxis. Ett flertal rättsfall från Europadomstolen med betydelse för oskyldighetspresumtionens innehåll kommer att redogöras för. Presentationen av praxis och doktrin syftar inte till att ge en fullständig bild av oskyldighetspresumtionens innehåll. Kapitlet ämnar redogöra för de delar av oskyldighetspresumtionens som har betydelse för häktningsförfarandet.

2.1 Norm, princip eller regel?

För att tillförsäkra balans mellan den enskildes frihet och statens makt är det av betydande vikt att vissa grundläggande krav ställs på en rättsstat. För att definiera sådana grundläggande krav har ett flertal allmänna principer för brottmålsprocessen konstruerats. Medan vissa allmänna rättsprinciper är lagstadgade och framgår av RF, RB eller av internationella konventioner förekommer även andra allmänna rättsprinciper som saknar lagstöd.²⁵

Genom lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som trädde i kraft den 1 januari 1995 inkorporerades EKMR i svensk rätt. Lagen föreskriver att EKMR och dess tilläggsprotokoll ska gälla som lag i Sverige.²⁶ EKMR och dess innehåll erhöll således inomstatlig juridisk giltighet och artiklarna kan tillämpas som lagregler direkt av svensk domstol.²⁷ Genom inkorporeeringen av EKMR tillkom artikel 6 EKMR om rätten till en rättvis rättegång som en för svensk del ny lagreglerad allmän rättsprincip. En av flera komponenter av rätten till en rättvis rättegång är oskyldighetspresumtionen som stadgas i artikel 6:2 EKMR:²⁸

”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.”

En presumtion innebär att ett visst faktum förutsätts eller antas vara sant. Ofta baseras presumtioner på ett erfarenhetsmässigt grundat antagande som används som utgångspunkt till grund för ett resonemang. Oskyldighetspresumtionen baseras dock inte på ett erfarenhetsmässigt grundat antagande. Oskyl-

²⁵ Bring & Diesen s. 61 f.

²⁶ Danelius (2015) s. 44.

²⁷ Jfr. Träskman (1988) s. 471 angående monistiskt och dualistiskt synsätt.

²⁸ Bring & Diesen s. 62.

dighetspresumtionen motiveras av moraliska ställningstaganden om den enskildes frihet.²⁹ Oskyldighetspresumtionen konstaterar inte att den tilltalade är oskyldig utan fungerar som en utgångspunkt till förmån för den tilltalade och medför att brottmålsprocessen är underkastad vissa handlings- och förfarandenormer.³⁰ Presumtionen motiveras således av krav på rättssäkerhet snarare än att vara en sorts hypotes baserad på empirisk bevisning.³¹

Oskyldighetspresumtionen ansågs vara en del av den svenska brottmålsprocessen redan innan EKMR inkorporerades i svensk rätt. Detta kan exemplifieras genom Per Ole Träskman som uttalade sig om oskyldighetspresumtionen i svensk rätt redan före EKMR införlivades i svensk rätt. Träskman kallade oskyldighetspresumtionen för en människorättsnorm och menade att oskyldighetspresumtionen är en av de viktigaste människorättsnormerna inom brottmålsprocessen. Oskyldighetspresumtionen ansågs av Träskman vara av betydelse för både tillämpningen och tolkningen av ett flertal av brottmålsprocessens centrala regler. Oskyldighetspresumtionen ansågs även ha betydelse för fördelningen av bevisbördan mellan den misstänkte och åklagaren, processledningen, domskäl, domslut samt för beslut som rör användandet av straffprocessuella tvångsmedel.³² Träskman menade att det var som rättslig princip som oskyldighetspresumtionen fick sin största betydelse för brottmålsprocessen.³³

Rättsliga principer fungerar som riktlinjer för lagstiftaren att följa vid utformningen av bestämmelser som har betydelse för brottmålsprocessen. Trots att rättsliga avgöranden i svensk rätt baseras på lagregler kan rättsliga principer även fungera som vägledning för domstolen i situationer där rättsreglerna ”inte räcker för att besvara en rättslig fråga eller om svaret, grundat på en bokstavlig tolkning av reglerna, är uppenbart otillfredsställande.”³⁴ Rättsregler och rättsprinciper skiljer sig från varandra till den mån att en regel antingen kan följas eller bortses från. Principer kan däremot aldrig helt bortses från. Rättsliga principer kan vara mer eller mindre passande att följa beroende på situationen principen ska tillämpas på men en princip kan aldrig helt frångås. Således har rättsprinciper viss relevans för rättssystemet även då principerna inte konkretiserats genom rättsregler.³⁵ Kaarlo Tuori menar att rättsliga principer är element vars betydelse i rättssystem till stor del får sin betydelse genom den praktiska medvetenheten om principen hos rättsliga aktörer.³⁶

Principer kan inte enkelt placeras in i någon inbördes hierarki utan principens betydelse varierar beroende på sammanhang. Det finns inte heller klara regler för att lösa konflikter mellan principer.³⁷ Denna till synes svävande inbördes

²⁹ Nowak s. 31 f.

³⁰ Nowak s. 32.

³¹ Nowak s. 31 f.

³² Träskman (1998) s. 352.

³³ Träskman (1988) s. 472.

³⁴ Nowak s. 36.

³⁵ Nowak s 36 ff.

³⁶ Tuori s. 215.

³⁷ Träskman (1988) s. 472. och Nowak s. 36 ff. Jfr. de regler som finns för regelkollisioner ex. ”lex superior”, ”lex specialis”, ”lex generalis”.

hierarki innebär att den myndighetsperson som har att värdera principkollisioner får en viktig roll vid värderingen av principernas relation till varandra.³⁸ Trots principernas icke hierarkiska förhållande anses vissa principer vara oundgängliga för ett välfungerande rättssystem. Genom att vidga perspektivet och studera närliggande rättsordningar och EKMR som innehåller principer som de flesta konventionsslutande stater har accepterat kan element av rätten som genom hävd har visat sig vara grundläggande påvisa att vissa principer bör ha en grundläggande betydelse för den svenska rättstillämpningen.³⁹

Oskyldighetspresumtionen har vid sidan av närliggande rättsordningar och EKMR även definierats i instrument författade av internationella organ med relevans för den svenska rättsordningen.⁴⁰ I Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna återfinns oskyldighetspresumtionen i artikel 11 p. 1 som stadgar:

”Envar som blivit anklagad för straffbar gärning har rätt att betraktas som oskyldig, till dess hans skuld blivit lagligen fastställd vid offentlig rättegång, under vilken han åtnjuter alla för sitt för svar nödvändiga garantier”

Vidare innehåller även Förenta nationernas konvention om medborgerliga och politiska rättigheter ett konstaterande om oskyldighetspresumtionens betydelse som rättighet. I konventionens artikel 14 p. 2 anges att:

”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess att hans skuld lagligen fastställts”.

Förenta nationernas rättighetsdokument gäller inte som lag för de anslutna staterna men utgör trots detta en sorts moralisk grund som de anslutna staterna inte gärna avviker från. Dokumenten fyller en viktig funktion i och med att de fastställer grundläggande krav som anses fundamentala för att säkerställa medborgerliga friheter. Normer som kommer till uttryck i internationella konventioner binder i första hand de konventionsslutande staterna på ett folkrättsligt plan och har som funktion att se till att nationella organ tillämpar normerna inomstatligt. Oskyldighetspresumtionen kan inte, som norm, användas vid ett rättsligt avgörande.⁴¹ Som tidigare angetts har oskyldighetspresumtionen sin grund i moraliska ställningstaganden om den enskildes frihet. En sådan allmän princip har inte i sig någon direkt inverkan på rättssystemet.⁴²

Mer allmänna principer kan användas av den dömande verksamheten först när de har institutionaliserats i rätten. Institutionalisering av rättsprinciper kan ske genom att principer ”förekommer som motiv i förarbetena eller genom att de har blivit inkorporerade i praxis. En allmän princip omvandlas till en rättsprincip om/när den används i rättstillämpningen med en viss frekvens och

³⁸ Nowak s. 43.

³⁹ Nowak s. 44.

⁴⁰ Nowak s. 20.

⁴¹ Träskman (1988) s. 471 ff.

⁴² Nowak s. 40 f.

därmed vinner stöd i praxis, eller när den kodifierats som en del av rättssystemet och blir en del av lagen.”⁴³ I rättsvetenskapliga debatter lyfts ofta ett krav på institutionellt stöd gällande rättsprinciper för att på så sätt tydliggöra principernas tillämplighet vid rättsliga bedömningar. Att rättsliga principer stadgas i lag kan ses som ett uttryck för principens institutionalisering. Att principen institutionaliserats i rätten medför att principen tilldelas rättslig kvalitet.⁴⁴

Att reglerna i EKMR har inkorporerats i svensk rätt innebär att oskyldighetspresumtionen kan åberopas direkt i svensk domstol på samma sätt som andra svenska rättsregler. Det har dock av lagstiftaren vidhållits att oskyldighetspresumtionen även innan inkorporeringen av EKMR de facto varit del av svensk rätt.⁴⁵ Till exempel har den processuella regeln in dubio pro reo, tveksamma fall till förmån för den tilltalade, ansetts gälla i Sverige även innan införlivandet av EKMR, detta utan uttryckligt lagstöd. EKMR har bidragit med tydlighet samtidigt som EKMR även ställer ett visst krav på att oskyldighetspresumtionen ska beaktas vid tillämpningen av svensk rätt. Karol Nowak har anfört att oskyldighetspresumtionen kan ”beskrivas som en norm som i rätten kommit till uttryck [...] dels som en princip, dels genom olika regler.”⁴⁶ Inkorporeringen av EKMR och tillkomsten av en faktisk lagregel har medfört att oskyldighetspresumtionen sedan 1995 har fått en mer betydande roll i den svenska rättsordningen vilket har inneburit ett starkare processuellt rättsskydd för den enskilde.⁴⁷

2.2 Allmänt om oskyldighetspresumtionen

År 2016 antogs Oskyldighetspresumtionsdirektivet. Direktivet föreskriver minimiregler avseende vissa aspekter av oskyldighetspresumtionen som har bidragit till att oskyldighetspresumtionens innehåll ytterligare tydliggjorts.⁴⁸ Innehållet i direktivet tillför emellertid inte några större nyheter gällande oskyldighetspresumtionens innehåll. Direktivet utreddes genom SOU 2017:17 som fastställde att direktivet kan ses som en precisering av Europadomstolens praxis rörande rätten till en rättvis rättegång och oskyldighetspresumtionen.⁴⁹ Utredningen fann att regleringen kring den svenska brottmålsprocessen inte stod i strid med direktivet och fann inte heller något behov av en ändring av svensk lag för att ytterligare befästa oskyldighetspresumtionen som allmän rättsprincip.⁵⁰

För att ta reda på vad oskyldighetspresumtionen egentligen innebär måste presumtionens innehåll preciseras. Genom att presumtionen preciseras får den

⁴³ Nowak s. 41.

⁴⁴ Tuori s. 215.

⁴⁵ Nowak s. 78.

⁴⁶ Nowak s. 36.

⁴⁷ Nowak s. 78.

⁴⁸ Skäl 9 i Oskyldighetspresumtionsdirektivet.

⁴⁹ SOU 2017:17 s. 14.

⁵⁰ SOU 2017:17 s. 73 ff.

sitt innehåll och kan göras verksam och användbar. Det kan sägas att oskyldighetspresumtionens huvudprincip, att var och en ska betraktas som oskyldig fram till dess att skuld lagligen fastställts, ”faller sönder i flera mera påtagliga och konkreta rättigheter för den enskilde och skyldigheter för det allmänna.”⁵¹ Oskyldighetspresumtionen har tillskrivits betydelse för både den materiella och den formella straffrätten.⁵² Att oskyldighetspresumtionen är del av EKMR innebär att presumtionen, precis som resten av bestämmelserna i EKMR, är dynamisk och beroende av Europadomstolens tolkning. Vissa delar av oskyldighetspresumtionen anses likväl vara av sådan grundläggande betydelse att de är att se som fastslagna delar av oskyldighetspresumtionen.⁵³

Europarådet har i ett försök att sammanfatta oskyldighetspresumtionens centrala innebörd satt upp ett antal riktlinjer som ska följas av domstolar inom ramen för brottmålsprocessen. Enligt riktlinjerna är domstolen skyldig att förhålla sig objektiv, skyldig att efter bästa förmåga fatta ett materiellt riktigt beslut samt skyldig att bedöma alla tvivel gällande bevisning till den misstänktes fördel. I riktlinjerna stadgas även att bevisbördan ska åläggas åklagaren samt att den misstänkte ska ges möjlighet att framföra bevisning som denne finner nödvändig för sitt försvar.⁵⁴ Att bevisbördan i brottmål ska åläggas åklagaren anses vara en så uppenbar och allmänt erkänd regel att frågan knappt behandlats djupare i svensk doktrin.⁵⁵ Europadomstolspraxis och doktrin talar dock för att oskyldighetspresumtionen har ett vidare tillämpningsområde än det som sammanfattas i riktlinjerna.⁵⁶

Principen att varje tvivel ska vara till den misstänktes fördel kallas för *in dubio pro reo* och anses vara en grundläggande del av oskyldighetspresumtionen. Trots att principen inte är reglerad i inhemsk lag sker avsteg från principen i mycket begränsad omfattning. Det anses vara tydligt att rättsstillämparen anser sig bunden av principen.⁵⁷ *In dubio pro reo* anges dock uttryckligen i Oskyldighetspresumtionsdirektivets artikel 6 som stadgar minimikravet att medlemsstaterna ska se till att alla tvivel i skuldfrågan är till den misstänktes fördel. I brottmål anses betydelsen av brister i bevisunderlaget öka i förhållande till brottets allvar. Ju grövre brott desto mer bevisning krävs för en fällande dom.⁵⁸ Av förarbeten har angetts att principen *in dubio pro reo* är ”av störst relevans när det kommer till att pröva skuldfrågan.” Vidare framgår att principen inte ansetts vara tillämplig gällande omständigheter av betydelse för påföljdsfrågan.⁵⁹

⁵¹ SOU 2017:17 s. 62.

⁵² Träskman (1988) s. 470.

⁵³ SOU 2017:17 s. 62.

⁵⁴ Träskman (1988) s. 470 och Europarådet s. 782 f. Se även Telfner mot Österrike gällande bevisbördans placering.

⁵⁵ Träskman (1998) s. 352.

⁵⁶ Träskman (1988) s. 470.

⁵⁷ SOU 2017:17 s. 16 f. och s. 110.

⁵⁸ Nordh s. 18 och 40.

⁵⁹ SOU 2017:17 s. 110.

Oskyldighetspresumtionen är oberoende av om personen senare döms för det brott som denne anklagats för.⁶⁰ Oskyldighetspresumtionen upphör att gälla, i förhållande till de anklagelser som gjorts under förfarandet, först när en person genom dom döms som skyldig.⁶¹ Presumtionen innebär inte ett förbud för de brottsbekämpande myndigheterna att misstänka en person för brott eller att på grund av en misstanke vidta åtgärder som anses nödvändiga för att samla in bevisning kring ett brott.⁶² Oskyldighetspresumtionen innebär dock ett förbud mot ett brottmålsförfarande som ålägger skyldigheten att undanröja misstanke om brott, och därmed även möjligheten att undvika straff eller andra påföljder, på den misstänkte.⁶³ Hur stor tyngd presumtionen har beror på beslutet eller åtgärdens art. För större ingrepp i den enskildes integritet bör större vikt läggas vid oskyldighetspresumtionen och det faktum att den misstänkte inte är dömd.⁶⁴

2.3 Europadomstolens praxis

Den övergripande rubriken för hela artikel 6 EKMR är ”rätten till en rättvis rättegång”. Oskyldighetspresumtionen återfinns som ovan beskrivet i artikel 6:2 EKMR. Oskyldighetspresumtionen har ett nära samband till den mer allmänna principen om rätten till en rättvis rättegång i artikel 6:1 EKMR som bland annat stadgar ett krav på en opartisk domstol. Europadomstolen har många gånger prövat om en nationell domstol haft en förutfattad mening om den tilltalades skuld i förhållande till artikel 6:1 EKMR. Detta trots att en förutfattad mening om den tilltalades skuld är en fråga som direkt berör oskyldighetspresumtionen och artikel 6:2 EKMR. Europadomstolen har vid ett flertal tillfällen efter att ha funnit att en opartisk domstols beteende stridit mot artikel 6:1 EKMR ansett det onödigt att uttala sig i frågan om beteendet även varit i strid med artikel 6:2 EKMR och oskyldighetspresumtionen.⁶⁵

Europadomstolens praxis fungerar som vägledning för nationella domstolar. För svensk del kan praxis från Europadomstolen även uppfylla kravet på förutsebarhet.⁶⁶ Oskyldighetspresumtionens innehåll har till stor del definierats av Europadomstolens praxis. Att peka på förfaranden som kan härledas ur, eller direkt påverkas av, oskyldighetspresumtionen är ett sätt att definiera oskyldighetspresumtionens innehåll och således även presumtionens betydelse för häktningsförfarandet.⁶⁷

⁶⁰ Jfr. *Minelli mot Schweiz* § 30 och *Matijasevic mot Serbien* § 46.

⁶¹ *Matijasevic mot Serbien* § 46.

⁶² Träskman (1988) s. 472.

⁶³ Träskman (1988) s. 472.

⁶⁴ Träskman (1988) s. 480.

⁶⁵ Danelius (2015) s. 327. Jfr. t.ex. *Albert och Le Compte mot Belgien*, *Deweert mot Belgien*, *Bönisch mot Österrike*.

⁶⁶ Nowak s. 53.

⁶⁷ Nowak s. 110.

2.3.1 Anklagelse för brott

Artiklarna 6:1 och 6:2 EKMR aktualiseras enligt artiklarnas ordalydelse när en person har blivit *anklagad för brott*. Att en person har blivit anklagad för brott enligt konventionens mening medför att alla de garantier som den enskilde tillförsäkras enligt artikel 6 EKMR ska tas hänsyn till.⁶⁸ Vad som fordras för att en person ska anses ha blivit anklagad för brott enligt konventionens mening klargjordes av Europadomstolen i fallet Deweer mot Belgien.

Deweer, som var innehavare av ett charkuteri, hade brutit mot belgiska prisregleringar. Regelbrottet föranledde ett beslut av åklagaren om att Deweers butik skulle stängas. Enligt belgisk lag kunde beslutet upphävas genom att Deweer betalade en inte obetydlig summa pengar. Beloppet klassades enligt belgisk lag inte som ett straff utan som en förvaltningsrättslig avgift. Beslutet kunde även upphävas genom domstols dom. Deweer betalade summan för att slippa att genomgå en rättsprocess samt för att slippa att stänga sin butik.⁶⁹ Efter att ha betalat summan klagade Deweer på det belgiska förfarandet till Europadomstolen. Deweer menade att han, oberoende av vad förfarandet kallades enligt den belgiska lagstiftningen, *de facto* blivit anklagad för brott och att han därav även haft rätt till domstolsprövning enligt artikel 6:1 EKMR.⁷⁰

Europadomstolen slog fast att begreppet anklagad i konventionens mening ska ges en extensiv innebörd med tanke på den framstående roll som rätten till en rättvis rättegång har i ett demokratiskt samhälle.⁷¹ Vidare konstaterade domstolen att det i fallet fanns ett flertal sammanhängande omständigheter som pekade på att en anklagelse för brott låg för handen. Domstolen menade att en anklagelse om brott i konventionens mening kan definieras som det officiella meddelandet från berättigad myndighet till en enskild med anklagelse att den enskilde har begått ett brott. En anklagelse ansågs även kunna föreligga i situationer då myndigheternas agerande lett till att ”den misstänktes situation blivit väsentligen påverkad.”⁷² I fallet konstaterade Europadomstolen att Deweers situation hade blivit väsentligt påverkad av de belgiska myndigheternas beslut. Således hade Deweer blivit anklagad för brott och ansågs därav även ha haft rätt till en rättegångsprövning enligt artikel 6:1 EKMR.

Europadomstolen har i andra fall fastställt omständigheter som innebär att den misstänktes situation ska anses ha blivit väsentligen påverkad, vilket i sin tur innebär att personen ska anses ha blivit anklagad för brott enligt konventionens mening. Sådana omständigheter medför som beskrivet ovan att den enskilde ska tillförsäkras de rättigheter som stadgas i artikel 6 EKMR, därmed även oskyldighetspresumtionen. Bland annat har situationer ”när en person först förhörs som misstänkt”,⁷³ ”när en person begärs arresterad för ett

⁶⁸ Mole och Harby s. 19 f.

⁶⁹ Nowak s. 131 f. och Danelius (2015) s. 204.

⁷⁰ Deweer mot Belgien § 44.

⁷¹ Deweer mot Belgien § 44.

⁷² Deweer mot Belgien § 46.

⁷³ Jfr. Hozee mot Nederländerna.

brott”,⁷⁴ ”när en person officiellt informeras om åtal mot sig själv”⁷⁵ samt ”när en person har anlitat en försvarare efter att åklagaren har öppnat en akt till följd av en polisrapport angående personen”⁷⁶ ansetts vara situationer då en enskild ska anses ha blivit anklagad för brott enligt konventionens mening.

2.3.2 Rättsliga presumtioner och oskyldighetspresumtionen

Konstaterandet att oskyldighetspresumtionen innebär att åklagaren bär bevisbördan är utan betydelse om det inte finns definierade krav på vilken nivå åklagarens bevisning måste uppnå för att anses vara acceptabel.⁷⁷ I fallet Telfner har Europadomstolen fastställt att bevisvärderingsfrågor i första hand är frågor som nationella domstolar har att bedöma. Vad Europadomstolen har i uppgift är att bedöma och granska det rättsliga förfarandets konformitet med bestämmelserna i EKMR.⁷⁸ Gällande häktningsförfarandet är det av den anledningen av intresse att undersöka Europadomstolens praxis angående tillåtligheten av lagregler som innehåller presumtioner om den misstänktes skuld.

I fallet Salabiaku mot Frankrike dömdes Salabiaku för smuggling av narkotika. Salabiaku hade burit med sig en väska innehållande narkotika genom tullen på en fransk flygplats. Salabiaku uppgav efter att han greps att han hade tagit fel väska och att han inte visste vad väskan han burit med sig genom tullen innehöll.⁷⁹ Enligt dåvarande fransk lag presumerades en person som passerade tullen med förbjudna substanser ha uppsåt till smuggling. Således behövdes uppsåt inte styrkas av åklagaren. Genom nationell praxis fanns möjligheten att motbevisa presumtionen och undgå straffansvar genom att påvisa force majeure. Salabiaku kunde inte påvisa force majeure och dömdes således för smugglingsbrott.⁸⁰ Salabiaku klagade på domen och menade att den franska lagen stred mot artiklarna 6:1 och 6:2 EKMR då lagen innebar en näst intill oemotsäglich skuldpresumtion till fördel för de franska tullmyndigheterna.⁸¹

I sitt resonemang fastslog Europadomstolen inledningsvis att det var åklagarens uppgift att bevisa innehavet av narkotikan. Vidare fortsatte Europadomstolen genom att konstatera att konventionslutande stater, under vissa omständigheter, får straffbelägga objektiva fakta oberoende av om dessa fakta är ett resultat av uppsåt eller oaktsamhet. Rättsliga presumtioner strider således inte i sig mot EKMR. Domstolen anförde att oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2 EKMR kräver att stater använder sig av rättsliga presumtioner inom

⁷⁴ Jfr. Wemhoff mot Tyskland.

⁷⁵ Jfr. Neumeister mot Österrike.

⁷⁶ Jfr. Angelucci mot Italien.

⁷⁷ Nowak s. 167. Jfr. uttalanden som hänvisas till i Träskman (1998) s. 352.

⁷⁸ Se uttalanden av Europadomstolen i domen Telfner mot Österrike.

⁷⁹ Salabiaku mot Frankrike samt Danelius (1994) s. 337.

⁸⁰ Salabiaku mot Frankrike samt Danelius (1994) s. 337.

⁸¹ Salabiaku mot Frankrike § 15.

rimliga gränser och tar hänsyn till vikten av vad som står på spel samt beaktar den tilltalades rätt till ett försvar.⁸²

Europadomstolen tog fasta vid att den franska domstolen hade beaktat omständigheter som tytt på att den tilltalade var oskyldig. Det framgick att de franska domstolarna hade varit försiktiga vid tillämpningen av skuldpresumtionen och inte automatiskt tillämpat skuldpresumtionen. Trots att den franska lagen presumerade uppsåt hos en person som fört med sig olagliga substanser genom tullen menade Europadomstolen att den tilltalade inte var helt utan möjlighet att exculpera sig. Hade Salabiaku kunnat motbevisa antingen innehavet eller visa på att innehavet berodde på force majeure hade den franska domstolen varit tvungen att frikänna honom. Trots att en sådan möjlighet inte direkt framgick av lagen menade Europadomstolen att fransk praxis på detta vis mildrat skuldpresumtionen och att Salabiaku på grund av denna praxis hade en *reell möjlighet* att påvisa sin oskyldighet.⁸³ Domstolen fastställde att tillämpningen av den rättsliga presumtionen i den franska strafflagen inte stod i strid med oskyldighetspresumtionen.⁸⁴

Fallet Pham Hoang är närbesläktat med Salabiaku mot Frankrike. Även Pham Hoang dömdes för smuggling av narkotika i enlighet med den franska tullagen. Precis som i Salabiakufallet innebar innehavet av narkotikan ett strikt ansvar för Pham Hoang. Efter att narkotikan beslagtogs låg bevisbördan således på Pham Hoang att exculpera sig eller att påvisa force majeure för att undgå straff.⁸⁵

Pham Hoang klagade till Europadomstolen och anförde att skuldpresumtionen stod i strid med oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2 EKMR. Liksom i Salabiakufallet konstaterade Europadomstolen att Pham Hoang hade möjlighet att rentvå sig och att den rättsliga presumtionen inte var helt omöjlig att motbevisa. Artikel 6:2 EKMR hade således inte kränkts. Europadomstolen tog även fasta vid att den franska domstolen granskat och tagit hänsyn till övriga omständigheter i fallet.⁸⁶

Europadomstolen framhöll att Pham Hoang troligtvis hade fällts för brottet även utan skuldpresumtionen. Sannolikt hade åklagaren utan skuldpresumtionen dock varit tvungen att anskaffa ytterligare bevisning.⁸⁷ I fall där skuldpresumtionen inte fyller någon egentlig funktion menar Nowak att skuldpresumtionen skulle kunna tas bort eftersom skuldpresumtioner i sig ”är mycket tveksamma ur rättssäkerhetssynpunkt”. Samtidigt menar Nowak att lagen utan skuldpresumtionen även på ett bättre sätt harmonieras med oskyldighetspresumtionen. Skuldpresumtioner bör enligt Nowak inte vara en processuell möjlighet för de brottsbekämpande myndigheterna som innebär att misstänka

⁸² Salabiaku mot Frankrike § 28 samt Danelius (1994) s. 337. Europadomstolen nådde samma slutsats i Philips v Storbritannien se § 40.

⁸³ Salabiaku mot Frankrike §§ 28–30.

⁸⁴ Salabiaku mot Frankrike § 30.

⁸⁵ Nowak s. 173 f. Se även Danelius (1994) s. 337.

⁸⁶ Pham Hoang mot Frankrike §§ 34–36.

⁸⁷ Pham Hoang mot Frankrike § 36. Se även Nowak s. 174.

personer kan fällas även i situationer då bevisningen är svag eller otillräcklig.⁸⁸

I båda fallen påpekar Europadomstolen att de tilltalade har haft möjlighet att motbevisa skuldpresumtionen genom att påvisa force majeure. Att påvisa force majeure är emellertid väldigt svårt och torde enligt Nowak gränsa till det omöjliga.⁸⁹ Trots detta har Europadomstolen bedömt att de rättsliga presumtionerna inte stod i strid med artikel 6:2 EKMR och således inte heller innebar en kränkning av oskyldighetspresumtionen. Av fallen framgår sammanfattningsvis att skuldpresumtioner är tillåtna så länge presumtionen medför en reell möjlighet att påvisa sin oskyldighet samt att domstolen inte underlåter att pröva omständigheterna i fallet.⁹⁰

2.3.3 Häktningstid och oskyldighetspresumtionen

Oskyldighetspresumtionen har betydelse för tiden en misstänkt får sitta häktad. I fallet Neumeister mot Österrike var klaganden misstänkt för en form av skattebrott som enligt den österrikiska lagen var att bedöma som bedrägeri. Neumeister häktades på grund av flyktfara i februari 1961 och blev senare frisläppt i maj 1961. I juli 1962 häktades Neumeister igen på grunden flyktfara. I september 1964 släpptes han mot borgen samtidigt som han ålades reseförbud och fick sitt pass beslagttaget. Vid det första tillfället satt Neumeister häktad i två månader och sexton dagar, vid det andra häktningstillfället varade häktningen i två år, fyra månader och två dagar.⁹¹ Neumeister klagade till Europakommissionen⁹², han ansåg att den sammanlagda tid på 2 år och 4 månader som han suttit häktad stred mot rätten till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6:1 EKMR samt att tiden han suttit häktad utan att ställas inför domstol även stred mot rätten för en frihetsberövad att ställas inför domstol inom skälig tid enligt artikel 5:3 EKMR.⁹³

Europakommissionen fastställde att artiklarna 5:3 och 6:1 EKMR ska läsas tillsammans i situationer gällande långa häktningstider. Vidare menade kommissionen att varje fall måste granskas för sig. Vid prövningen om Neumeisters rättigheter hade kränkts använde sig Europakommissionen av ett antal kriterier. Kommissionen stadgade att häktningstiden var en relevant faktor för prövningen men att häktningstidens längd inte ensamt kan leda till en bedömning om häktningstiden kan anses skälig. Häktningstidens längd måste ställas i relation till typen av brott, föreskriven och förväntad påföljd vid fällande dom samt möjligheterna till avräkning av häktningstiden gentemot utdömd påföljd. Vid bedömningen om häktningstiden ansetts skälig ska även den

⁸⁸ Nowak s. 174.

⁸⁹ Nowak s. 174.

⁹⁰ Asp s. 236. Framgår även av skäl 22 i Oskyldighetspresumtionsdirektivet.

⁹¹ Neumeister mot Österrike § 6.

⁹² Föregångaren till Europadomstolen som under 1953 – 1999 hade uppgiften att granska och pröva anmälningar om brott mot EKMR.

⁹³ Neumeister mot Österrike §§ 28 – 30.

misstänktes medverkan till utredningen beaktas samt om den misstänktes beteende på något sätt bidragit till att utredningen eller rättegången har förse-nats.⁹⁴

Angående artikel 6:1 EKMR anförde Europakommissionen att de nationella myndigheterna måste ge ärendet den tid som krävs för att utreda saken. I och med att Neumeisters fall var väldigt komplicerat menade kommissionen att artikel 6:1 EKMR, trots den långa tid utredningen tog, inte hade kränkts.⁹⁵

Kommissionen anförde dock att skälen för flyktfara som den österrikiska domstolen grundat sin häktning på inte ansågs vara tillräckliga. Flykttfaran ansågs av kommissionen inte vara av sådan grad att en frigivning mot borgen inte kunnat ske tidigare och fastställde därav att artikel 5:3 EKMR hade kränkts genom förfarandet. Kommissionen diskuterade även häktningstiden i förhållande till oskyldighetspresumtionen. Kommissionen anförde att oskyldighetspresumtionen inte helt beaktas i situationer då häktningstiden börjar närma sig den förväntade strafftiden.⁹⁶ Kommissionen uttalade sig inte om hur långt ett frihetsberövande behöver vara för att strida mot oskyldighetspresumtionen. Enligt Nowak kan antagandet göras att ett frihetsberövande som är av sådan längd att det för allmänheten framstår som en utdömd påföljd bör anses strida mot oskyldighetspresumtionen.⁹⁷

2.3.4 Uttalanden innan domstolsavgörande

Fallet *Allenet de Ribemont mot Frankrike* anses vara det ledande rättsfallet gällande tillämpningen av artikel 6:2 EKMR innan själva domstolsförfarandet.⁹⁸ I fallet arresterades *Allenet de Ribemont* som misstänkt för mordet på en före detta fransk minister. Under en presskonferens uttalade sig den franska inrikesministern och två polischefer om att förundersökningen var klar och att alla personer som varit inblandade i mordet hade gripits. *Allenet de Ribemont* refererades till som medbrottsling och som en av anstiftarna till mordet. Under presskonferensen framgick tydligt att *Allenet de Ribemont* var en av personerna som låg bakom mordet.⁹⁹

Ett par månader senare frigavs *Allenet de Ribemont* då han inte kunde bindas till mordet och förfarandet mot honom lades ner. Detta ledde till att *Allenet de Ribemont* riktade ett ersättningskrav mot den franska staten grundat på att hans rättigheter enligt artiklarna 6:1 och 6:2 EKMR hade kränkts. *Allenet de Ribemont* ansåg bland annat att uttalandena av de franska myndighetsperso- nerna stred mot oskyldighetspresumtionen.¹⁰⁰ Den franska staten argumenterade mot klaganden och hävdade att oskyldighetspresumtionen endast kunde

⁹⁴ Neumeister mot Österrike § 2.

⁹⁵ Neumeister mot Österrike § 26.

⁹⁶ Neumeister mot Österrike § 2.

⁹⁷ Nowak s. 120.

⁹⁸ Danelius (1994) s. 329.

⁹⁹ *Allenet de Ribemont mot Frankrike* § 8–12.

¹⁰⁰ *Allenet de Ribemont mot Frankrike* § 27.

kränkas av en rättslig instans och endast när domskälen vid en fällande dom talar för att den rättsliga instansen ansett den tilltalade skyldig på förhand.¹⁰¹

Europadomstolen anförde att artikel 6:2 EKMR inte förhindrar myndigheter från att informera allmänheten om brott och brottsutredningar. Artikel 6:2 EKMR kräver dock att sådan information sker med hänsyn till all nödvändig diskretion och försiktighet för att oskyldighetspresumtionen ska anses respekterad.¹⁰² I fallet hade klaganden blivit utpekad på ett sätt som orsakade att allmänheten såg honom som skyldig. Tjänstemännens uttalanden föregrep även rättens avgörande gällande klagandens skuld. Europadomstolen kom till slutsatsen att utpekandet av *Allenet de Ribemont* utgjorde ett kränkande av artikel 6:2 EKMR.¹⁰³

I fallet *Matijasevic mot Serbien* blev *Matijasevic* häktad misstänkt för bedrägeri och mord. Efter 11 månader i häkte beslutade serbisk domstol att förlänga häktningstiden. I skälen för häktningsbeslutet behandlade domstolen *Matijasevic*s tidigare domar och hans antisociala beteende. Domstolen påpekade även uttryckligen att *Matijasevic* hade ”begått brotten som är föremål för detta åtal” och fastställde att den tilltalade, om han skulle bli frisläppt, sannolikt skulle begå ytterligare brott. *Matijasevic* klagade till Europadomstolen och menade att uttalandena från den serbiska domstolen stred mot oskyldighetspresumtionen.¹⁰⁴

Europadomstolen inledde sitt resonemang med att konstatera att oskyldighetspresumtionen kränks om ett rättsligt beslut som berör en person som är anklagad för brott återspeglar en åsikt om att personen är skyldig innan personens skuld har fastställts genom dom. I avsaknad av ett formellt konstaterande menade domstolen att det räcker att det finns vissa resonemang som tyder på att domstolen ser den anklagade som skyldig. Domstolen konstaterade även i sammanhanget att detsamma gäller uttalanden av tjänstemän.¹⁰⁵ Domstolen fastställde att uttalandet av den serbiska domstolen stred mot artikel 6:2 EKMR.¹⁰⁶ Att den tilltalade slutligen dömdes till åtta års fängelse för brotten var enligt domstolen inte av betydelse för den tilltalades ursprungliga rätt att betraktas som oskyldig fram till motsatsen bevisas genom fällande dom.¹⁰⁷

2.4 Samanfattning

Av vad som framkommit av undersökningen kan sägas att oskyldighetspresumtionen som utgångspunkt baseras i en mer allmän princip om den enskildes frihet. Genom institutionalisering i rätten har den allmänna principen om

¹⁰¹ *Allenet de Ribemont mot Frankrike* § 32.

¹⁰² *Allenet de Ribemont mot Frankrike* § 38.

¹⁰³ *Allenet de Ribemont mot Frankrike* § 41.

¹⁰⁴ *Matijasevic mot Serbien* §§ 5 och 7.

¹⁰⁵ *Matijasevic mot Serbien* § 45.

¹⁰⁶ *Matijasevic mot Serbien* § 51.

¹⁰⁷ *Matijasevic mot Serbien* § 49.

den enskildes frihet erhållit ställning som rättslig princip. Oskyldighetspresumtionens betydelse har cementerats ytterligare genom införlivandet av EKMR som innebär att oskyldighetspresumtionen, som lagregel, kan åberopas inom den svenska brottmålsprocessen. Oskyldighetspresumtionen stadgas i artikel 6:2 EKMR som föreskriver att var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts. Oskyldighetspresumtionen ska beaktas i alla situationer där brottsbekämpande myndigheter på något sätt interagerar med en person som står anklagad för brott i konventionens mening, detta oberoende om en specifik lagregel som kan härledas till oskyldighetspresumtionen är tillämplig i den specifika situationen. Europadomstolens tolkning av begreppet anklagad för brott innebär att oskyldighetspresumtionen ska beaktas under hela förundersökningen. Således ska presumtionen beaktas då en misstänkt person är häktad.

Vad oskyldighetspresumtionen har för betydelse för den enskildes rättigheter har till stor del utkristalliserats genom Europadomstolens praxis. För att tydliggöra oskyldighetspresumtionens innehåll har EU även antagit Oskyldighetspresumtionsdirektivet som till stor del är en kodifiering av tidigare praxis. Av grundläggande betydelse för oskyldighetspresumtionen är bland annat att domstolen måste hålla sig objektiv, att bevisbördan ska ligga på åklagaren, samt att tvivel gällande bevisning ska bedömas till den misstänktes fördel.

Oskyldighetspresumtionen har även betydelse för användningen av rättsliga presumtioner. En skuldpresumtion anses inte i sig stå i strid med EKMR. En skuldpresumtion som innehåller en reell möjlighet för den misstänkte att exculpera sig står inte i strid med oskyldighetspresumtionen. Vidare har Europadomstolspraxis ställt upp krav på att oskyldighetspresumtionen ska beaktas i förhållande till häktningstider som närmar sig längden för ett förväntat fängelsestraff. Oskyldighetspresumtionen innebär även ett förbud mot uttalanden som föregriper domstols dom. Uttalar sig rätten eller företrädare för brottsbekämpande myndigheter på ett sätt som återspeglar att en person är skyldig före personen faktiskt har blivit dömd utgör detta en kränkning av oskyldighetspresumtionen.

3 Straffprocessuella tvångsmedel

Följande kapitel kommer inledningsvis att besvara frågan vad ett straffprocessuellt tvångsmedel är. Vidare kommer häktning som tvångsmedel kort att presenteras. Kapitlet ämnar även att besvara frågan på vilken laglig grund enskildas fri- och rättigheter, som tillförsäkras genom RF och EKMR, får inskränkas. Inom ramen för den sistnämnda frågan kommer fyra huvudprinciper för användandet av straffprocessuella tvångsmedel att presenteras.

3.1 Vad är ett straffprocessuellt tvångsmedel?

Det finns ingen legaldefinition av begreppet tvångsmedel. Begreppet är ett uttryck för myndigheters möjlighet att genom tvång vidta ingripande åtgärder mot enskilda personers fri- och rättigheter.¹⁰⁸ Vissa tvångsmedel saknar inslaget av tvång men klassas trots detta som tvångsmedel på grund av åtgärdernas integritetskränkande karaktär.¹⁰⁹ Ett tvångsmedel kan således förklaras vara ingripanden av myndigheter inom ramen för myndighetsutövningen som innebär en kränkning av den enskildes rättssfär.¹¹⁰

De tvångsmedel som myndigheter har till sitt förfogande skiljer sig från varandra och brukar därför delas in i olika kategorier. Tvångsmedel kan vara direkta eller indirekta. Med ett direkt tvångsmedel åsyftas ett tvångsmedel som innebär ett fysiskt angrepp mot den enskilda medan ett indirekt tvångsmedel innebär ett psykiskt kännbart ingrepp.¹¹¹ Åtskillnad brukar även göras mellan personella och reella tvångsmedel. Medan personella tvångsmedel riktar sig mot person och innebär en begränsning av dennes frihet riktar sig de reella tvångsmedlen mot fast eller lös egendom.¹¹²

Tvångsmedel kan delas in i ytterligare två kategorier. Ett tvångsmedel som pågår under en kortare tidsrymd kallas för ett momentant tvångsmedel. De momentana tvångsmedlen upphör som regel efter att ingreppet har skett. En viss typ av tvångsmedel kännetecknas av att ett mer bestående tillstånd. Sådana tvångsmedel kallas för perdurerande tvångsmedel. Till skillnad från de momentana tvångsmedlen kräver ett perdurerande tvångsmedel i regel ett särskilt beslut för att det ska upphöra.¹¹³ Tvångsmedel som till sin natur är mer ingripande kräver som huvudregel domstolsprövning. För perdurerande tvångsmedel krävs alltid ett beslut av domstol.¹¹⁴

¹⁰⁸ Bring m.fl. s. 295 och Ekelöf (2018) s. 39.

¹⁰⁹ Bylund s. 52.

¹¹⁰ Bylund s. 49 och Lindberg s. 5.

¹¹¹ Nordlöf s. 1.

¹¹² Nordlöf s. 1 och Lindberg s. 5.

¹¹³ Lindberg s. 6.

¹¹⁴ Nordlöf s. 3.

Tvångsmedel förekommer inom både offentlighetsrätten och civilrätten. Syftet med användandet av ett tvångsmedel kan vara civil-, förvaltnings- eller straffprocessuellt och även kriminalpolitiskt.¹¹⁵ Ett straffprocessuellt tvångsmedel är ett tvångsmedel som kan användas av brottsutredande myndigheter under en brottmålsprocess. De straffprocessuella tvångsmedlen innefattar följaktligen alla de tvångsmedel som kan användas från och med att en förundersökning påbörjas fram till ett slutligt avgörande.¹¹⁶ Straffprocessuella tvångsmedel bidrar till de brottsbekämpande myndigheternas möjlighet att genomföra förundersökningar, lagföra brottslingar samt till att kunna säkerställa straffverkställigheten.¹¹⁷

Straffprocessuella tvångsmedel anses vara de mest ingripande tvångsmedlen som staten har att använda gentemot enskilda personer.¹¹⁸ Exempel på straffprocessuella tvångsmedel är anhållande, häktning, övervakning, reseförbud, kroppsbesiktning, telefonavlyssning och husrannsakan.¹¹⁹ Straffprocessuella tvångsmedel får enbart användas för att säkerställa att brottmålsprocessen kan genomföras på det sätt som krävs. Ett straffprocessuellt tvångsmedel får inte användas som ett självständigt straff eller på annat sätt som innebär ett extra lidande för den enskilde.¹²⁰ Jan Bylund menar att straffprocessuella tvångsmedel varken bör klassas som ett straff eller en sanktion utan som en funktion i brottmålsprocessen som innefattar tvång mot egendom eller person.¹²¹

3.2 Kort om häktning

De mest ingripande personella tvångsmedlen anses vara de olika formerna av frihetsberövanden som regleras i 24 kap. RB. I 24 kap. RB regleras häktning, anhållande och gripande. RB innehåller ingen legaldefinition av begreppet häktning. Av 24 kap. 22 § RB framgår att den som är häktad ska tas i förvar. Med förvar avses att den misstänkte sätts i polisarrest eller annan inlåsning.¹²² Häktning är ett direkt personellt perdurerande tvångsmedel och anses vara det mest ingripande av frihetsberövandena.¹²³ För att effektivt kunna utföra en förundersökning kan det vara nödvändigt att genom häktning hindra en misstänkt person från att ha kontakt med andra misstänkta, vittnen eller målsägande eller på annat sätt påverka utredningen eller förstöra bevis. Häktning kan även användas om det anses nödvändigt att hindra den misstänkte från att begå nya brott eller undandra sig lagföring eller straff.¹²⁴ Vid risk för sådana beteenden kan en misstänkt person häktas enligt 24 kap. 1 § RB.

¹¹⁵ Nordlöf s. 1.

¹¹⁶ Bring m.fl. s.295.

¹¹⁷ SOU 1985:27 s. 75.

¹¹⁸ Ekelöf (2018) s. 38.

¹¹⁹ För fullständig uppräknning se 24–28 kap. RB.

¹²⁰ Träskman (1988) s. 483.

¹²¹ Bring m.fl. s. 293.

¹²² Prop. 1996/97:175 s. 34 och Bring m.fl. s. 361.

¹²³ Lindberg s. 196 samt s. 288.

¹²⁴ SOU 2016:52 s. 51.

En misstänkt person som häktas placeras i ett häkte.¹²⁵ I häktet berövas den misstänkte sin rörelsefrihet, telefonsamtal kan komma att avlyssnas och post kan komma att granskas. Det finns även möjligheter att ålägga den häktade med restriktioner. Detta innebär att den häktade förbjuds tillgång till internet, radio, tv och andra medel för kontakt med omvärlden. Trots tillåtna kontakter med sin försvarare innebär restriktioner att den häktade får praktiska svårigheter att förbereda sitt försvar.¹²⁶ Häktning, speciellt med restriktioner, har även visats ha negativ inverkan på den häktades psykiska tillstånd vilket i förlängningen kan leda till att den misstänkte är mindre kapabel att förbereda sitt försvar.¹²⁷ Häktning är det tvångsmedel som från den enskildes synvinkel har störst likhet med fängelsestraffet.¹²⁸

Det svenska häktningförfarandet har fått utstå hård internationell kritik. Kritiken har framförts av bland annat Europarådets särskilda kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT), FN:s kommitté mot tortyr (CAT) samt FN:s specialrapportör mot tortyr. Kritiken har huvudsakligen handlat om avsaknaden av tidsgränser för hur länge en misstänkt kan sitta häktad, avsaknaden av alternativ till häktning och den omfattande restriktionsanvändningen.¹²⁹ Såväl ett införande av lagstadgade tidsfrister som alternativ till häktning och minskad restriktionsanvändning har utretts i SOU 2016:52. Utredningen har presenterat förslaget att ”en misstänkt får vara frihetsberövad såsom häktad under en sammanhängande tid om högst sex månader fram till dess att åtal har väckts. Tiden får förlängas om det föreligger synnerliga skäl.”¹³⁰ Utredningen innehåller även förslag om alternativ till häktning och förslag som ska leda till en minskad restriktionsanvändning.¹³¹

3.3 Grunder för användande av straffprocessuella tvångsmedel

RF tillförsäkrar tillsammans med EKMR grundläggande fri- och rättigheter för den enskilde. Dessa fri- och rättigheter kan ses som ett skydd för den enskilde gentemot ingrepp från det allmänna. Att den enskildes rättigheter kan ses som ett skydd för den enskilde gentemot ingrepp från det allmänna innebär att den enskilde först och främst är skyddad från ingrepp av det allmännas verkställande organ såsom myndigheter, domstolar samt även privaträttsligt organiserade objekt som anförtratts viss myndighetsutövning. Även ingrepp mot enskilda som utövas av sådana organ men som grundar sig på en civilrättslig relation mellan enskilda, till exempel en avhysning från privat mark,

¹²⁵ Lokal där en gripen, anhållen eller häktad person placeras i väntan på vidare beslut, utredning av brott eller dom, se Nationalencyklopedin, häkte. <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/hakte> (hämtad 2019-10-02).

¹²⁶ Bylund s. 62.

¹²⁷ Lindow s. 15.

¹²⁸ Bylund s. 62.

¹²⁹ SOU 2016:52 s. 75.

¹³⁰ SOU 2016:52 s. 116.

¹³¹ SOU 2016:52 s. 93 ff och s. 131 ff.

utgör ett ingrepp av det allmänna.¹³² Skyddet innebär bland annat att brottsutredande myndigheters utredningsmöjligheter till viss del är begränsade. Samtidigt medger både RF och EKMR att skyddet för den enskilde får kränkas.¹³³

De regler som ger den enskilde skydd från ingrepp av det allmänna återfinns i 2 kap. RF. Av särskilt intresse för användandet av straffprocessuella tvångsmedel är bestämmelserna i 2 kap. 5, 6, och 8 §§ RF.¹³⁴ I 2 kap. 5 § RF stadgas att var och en är skyddad mot kroppsstraff samt att ingen får utsättas för tortyr eller för medicinsk påverkan i syfte att framtvinga eller hindra yttranden. 2 kap. 6 § RF innehåller ett skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp, mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång, mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. Genom 2 kap. 8 § RF stadgas att den enskilde gentemot det allmänna är skyddad mot frihetsberövanden samt att varje svensk medborgare i övrigt är tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna det.

I 2 kap. 20–25 §§ RF stadgas att vissa av de grundläggande fri- och rättigheterna är relativa och får begränsas genom lag. Av 2 kap. 20 § RF framgår att bland annat informationsfriheten, skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp och kroppsvisitation samt rörelsefriheten är relativa rättigheter som får begränsas genom lag. Tvångsmedelsanvändning innebär en begränsning av dessa rättigheter. Således krävs lagstöd för användning av tvångsmedel. Utöver kravet på lagstöd för användande av tvångsmedel åligger det även ett krav, enligt legalitetsprincipen, på att lagregler om tvångsmedel ska vara tydliga.¹³⁵ Vidare anges i 2 kap. 21 § RF att begränsningar av rättigheter enligt 2 kap. 20 § RF endast får göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle.

I samband med EKMR:s ikraftträdande angavs i dåvarande 2 kap. 23 § RF att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av EKMR. Denna bestämmelse återfinns i dagens 2 kap. 19 § RF.¹³⁶ EKMR medger, likt RF, att vissa av de grundläggande fri- och rättigheter som den enskilde tillförsäkras av konventionen kan begränsas. Även vissa av de fri- och rättigheter som tillförsäkras den enskilde genom EKMR kan påverkas av användandet av tvångsmedel. I artikel 5:1 EKMR stadgas att den enskilde har rätt till frihet och säkerhet. Detta är rättigheter som blir begränsade vid ett frihetsberövande. Vidare anges i artikel 5:1 c) EKMR ett undantag gällande den enskildes rätt till frihet och personlig säkerhet i situationer då någon är lagligen arresterad eller på annat sätt berövad friheten för att ställas inför behörig rättslig myndighet så som skäligen misstänkt för att ha begått ett brott, eller i fall då ett frihetsberövande skäligen anses nödvändigt för att hindra

¹³² Prop. 1975/76:209 s. 140 och Jermsten, Regeringsform (1974:152) 2 kap., Lexino 2019-01-01.

¹³³ Bring m.fl. s. 276.

¹³⁴ Lindberg s. 20.

¹³⁵ Ekelöf (2018) s. 40.

¹³⁶ Danelius (2015) s. 44.

personen från att begå brott eller undkomma efter att ha begått ett brott. Häktning är följaktligen som huvudregel en godkänd inskränkning av EKMR.¹³⁷

Artikel 5:3 EKMR stadgar att var och en som är frihetsberövad i enlighet med artikel 5:1 c) EKMR utan dröjsmål ska ställas inför domare eller annan som enligt lag får fullgöra dömande uppgifter. Den frihetsberövade är även berättigad till rättegång inom skälig tid eller till frigivning i avvaktan på rättegång. För sådan frigivning får krävas garantier som säkerställer att den som frigges inställer sig till rättegången. Artikel 5:3 EKMR förutsätter även att häktning eller annan frihetsberövande åtgärd ska vara mycket kortvariga åtgärder.¹³⁸

3.4 Allmänna principer vid användandet av straffprocessuella tvångsmedel

Att åklagare och polis har möjlighet att använda tvångsmedel gentemot den enskilde är en av flera orsaker till att brottmålsprocessen har en inneboende maktobalans mellan dess parter. Att åklagare och polis har en starkare ställning än den misstänkte kan motiveras genom att de brottsbekämpande myndigheterna har uppgiften att uppfylla det för samhället viktiga intresset av en effektiv brottsbekämpning.¹³⁹ För att skapa balans mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet finns fyra grundläggande principer som kan få betydelse i situationer då lagtexten inte helt reglerar möjligheten till tvångsanvändning.¹⁴⁰ Nedan följer en förklaring av de fyra grundläggande principerna. Vid förklaringen av principerna kommer fokus till viss del att ligga på principernas betydelse för häktningsförfarandet.

3.4.1 Legalitetsprincipen

Legalitetsprincipens innehåll varierar beroende på vilket rättsområde principen tillämpas inom. För brottmålsprocessen innebär legalitetsprincipen bland annat att all användning av straffprocessuella tvångsmedel kräver stöd i lag.¹⁴¹ Principen slås fast genom 1 kap. 1 § 3 st RF som anger att den offentliga makten utövas under lagarna.¹⁴² Principen förstärks genom 2 kap. 20 § RF som beskrivits ovan. Legalitetsprincipen innebär att användning av tvångsmedel som innebär en inskränkning av den enskildes fri- och rättigheter kräver lagstöd.¹⁴³ Häktning är ett frihetsberövande vilket innebär en inskränkning av skyddet för rörelsefriheten i 2 kap. 8 § RF. Häktning kan även medföra undersökning av brev eller avlyssning av telefonsamtal och kan således även innebära en inskränkning av 2 kap. 6 § RF.¹⁴⁴

¹³⁷ Artikel 5:1 c) EKMR.

¹³⁸ Träskman (1988) s. 481.

¹³⁹ Bylund s. 47.

¹⁴⁰ Ekelöf (2018) s. 40.

¹⁴¹ Ekelöf (2018) s. 40.

¹⁴² Bylund s. 56 och Lindberg s. 20.

¹⁴³ Bylund s. 56 och Lindberg s. 20.

¹⁴⁴ Prop. 1996/97:175 s. 34 och SOU 2016:52 s. 51.

Utformningen av bestämmelserna i RF innebär att de grundläggande fri- och rättigheterna som anges i RF ska tillförsäkras den enskilde i alla situationer med undantag för de situationer där det i lag har föreskrivits undantag från skyddet.¹⁴⁵ Gällande häktning har ytterligare en legalitetsgrundsats slagits fast i 24 kap. 23 § RB som föreskriver att ingen som är misstänkt för brott får hållas i förvar annat än enligt föreskrift i 24 kap. RB eller annars i lag.¹⁴⁶

Utöver kravet på lagstöd innehåller legalitetsprincipen ett krav på att regler om tvångsmedel ska vara tydliga.¹⁴⁷ Legalitetsprincipen innebär även att bestämmelser som reglerar användandet av tvångsmedel ska tolkas restriktivt.¹⁴⁸ Regler kring straffprocessuella tvångsmedel bör enligt Bylund vara tvingande och obligatoriska samtidigt som handlingsmönstren kring tvångsmedelsanvändningen bör regleras i detalj. Reglerna bör följaktligen sakna mångtydiga, obestämda och vaga rekvisit som ger ett brett tillämpningsområde.¹⁴⁹ Rekvisit som öppnar upp för möjligheten till tolkning leder till att tvångsmedlen skulle kunna tillämpas godtyckligt och strider följaktligen mot legalitetsprincipens krav på tydlighet.¹⁵⁰

Viktigt för systematiseringen av tvångsmedlen i RB är att rättsreglerna genom sin ordalydelse täcker alla tänkbara situationer där tvångsmedlen kan behöva komma till användning samt att rättsreglerna är uppbyggda på ett sätt som inte riskerar att reglerna blir föråldrade. Det motsatta skulle kunna leda till en situation där reglerna kan tillämpas analogt. En analog tillämpning av tvångsmedel står i strid med legalitetsprincipen och är i förlängningen även ett rätts-säkerhetsproblem.¹⁵¹

3.4.2 Ändamålsprincipen

Ändamålsprincipen har betydelse för tvångsmedelslagstiftningen. Principen kan härledas ur 2 kap. 21 § RF som stadgar att de fri- och rättigheter som tillkommer den enskilde endast får inskränkas om inskränkningen tillgodoser ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Ändamålsprincipen innebär även att det i lagstiftningen uttryckligen ska framgå för vilket ändamål ett specifikt tvångsmedel får användas.¹⁵² En inskränkning av enskildas fri- och rättigheter får inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett inskränkningen.¹⁵³

Tvångsmedel får enligt ändamålsprincipen inte användas för andra ändamål än de som framgår av lagtexten.¹⁵⁴ Eftersom ändamålen för användning av

¹⁴⁵ Lindberg s. 21.

¹⁴⁶ Bylund s. 63.

¹⁴⁷ Ekelöf (2018) s. 40.

¹⁴⁸ Ekelöf (2018) s. 40. Se även RH 1999:97.

¹⁴⁹ Bylund s. 56.

¹⁵⁰ Ekelöf (2018) s. 40.

¹⁵¹ SOU 1995:46 s. 153. Se även NJA 1977 s 403.

¹⁵² Lindberg s. 22 och Bring m.fl. s. 285.

¹⁵³ Bring m.fl. s. 285 och Ekelöf (2018) s. 41.

¹⁵⁴ Ekelöf (2018) s. 41.

tvångsmedel enligt legalitetsprincipen ska framgå av lagtexten har lagstiftaren ansett att det inte finns något behov av att lagfästa ändamålsprincipen.¹⁵⁵ Innan en myndighet beslutar om användandet av ett tvångsmedel måste beslutsfattaren pröva om ändamålet för användandet ligger inom tvångsmedlets tillämpningsområde så som det angivits i lagen. Först därefter kan tvångsmedelsanvändningen prövas enligt behovs- och proportionalitetsprincipen.¹⁵⁶ I förarbeten har ändamålet för häktning ansetts vara tydligt angett i lagstiftningen. Ändamålet med häktning enligt 24 kap. 1 § 1 st RB har menats vara ”att minska risken för att den misstänkte avviker, försvårar utredningen eller fortsätter brottslig verksamhet.”¹⁵⁷ Som huvudregel får ett beslut om häktning endast tas för att hindra att den misstänkte avviker, försvårar utredningen eller fortsätter med sin brottslighet.¹⁵⁸

3.4.3 Behovsprincipen

Behovsprincipen innebär att en myndighet endast får använda sig av tvångsmedel om det finns ett påtagligt behov för tvångsmedlet samtidigt som tvångsmedelsanvändningen är nödvändig för att det avsedda resultatet ska kunna uppnås. Tvånget måste alltså vara både nödvändigt och leda till att det avsedda resultatet uppnås.¹⁵⁹ Om det avsedda resultatet kan uppnås genom mildare eller mindre ingripande metoder ska ett sådant alternativ användas för att uppnå resultatet.¹⁶⁰

Principen innebär även att det tvångsmedel som är minst ingripande för den enskilde ska användas i situationer där fler än ett tvångsmedel är möjliga att använda.¹⁶¹ Vidare ska användning av tvångsmedel, enligt behovsprincipen, avslutas då syftet med tvångsmedelsanvändningen har uppnåtts eller då det står klart att syftet inte kommer att kunna uppnås genom tvångsmedelsanvändningen.¹⁶² För häktningsförfarandet innebär detta att behovsprincipen får betydelse både vid häktningsbeslutet men även under tiden en misstänkt är häktad. Om behovet för tvångsmedlet inte längre föreligger eller om ett mindre ingripande tvångsmedel än häktning kan användas för att uppnå det avsedda resultatet ska häktningen upphöra. HD:s praxis talar även för att en häktning ska upphöra om fortsatt häktning innebär en risk för att den tilltalades frihet berövas under längre tid än det fängelsestraff som förväntas följa av en potentiell fällande dom.¹⁶³

¹⁵⁵ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 1 §, Karnov.

¹⁵⁶ Lindberg s. 23. Se kap. 3.4.3 och kap. 3.4.4 om behovs- och proportionalitetsprincipen.

¹⁵⁷ Prop. 1988/89:124 s. 27. Problematik kring detta uttalande diskuteras i kap. 5.4.

¹⁵⁸ Lindberg s. 22.

¹⁵⁹ SOU 1984:54 s. 77 och Bylund s. 58.

¹⁶⁰ Bring m.fl. s. 286.

¹⁶¹ Bylund s. 58.

¹⁶² Lindberg s. 25 och Bring m.fl. s. 286.

¹⁶³ Lindberg s. 26. Se b.la. NJA 1984 s. 559 och NJA 1987 s. 878.

3.4.4 Proportionalitetsprincipen

Proportionalitetsprincipen förutsätter att användandet av ett tvångsmedel inte är mer ingripande än vad som krävs för att uppnå det avsedda resultatet.¹⁶⁴ Vid beslut om tvångsmedel ska beslutsfattaren pröva om ingripandets art, styrka, räckvidd och varaktighet står i rimlig proportion till det förväntade resultatet av åtgärden.¹⁶⁵ Proportionalitetsprincipen har lagfästs genom regler i 24–28 kap. RB och anses enligt förarbeten gälla både vid beslut om, och vid genomförandet av tvångsåtgärden.¹⁶⁶ Gällande häktningsförfarandet kommer proportionalitetsprincipen till uttryck i 24 kap. 1 § RB som stadgar att häktning endast får ske om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.¹⁶⁷ Ett exempel på ”annat motstående intresse” kan vara intressen hos barn till den häktade personen som drabbas av häktningen. Vid allvarligare brott finns generellt sett starkare skäl för att en misstänkt ska häktas.¹⁶⁸

Proportionalitets- och behovsprincipen kan till viss del överlappa varandra. I vissa fall kan det finnas ett påtagligt behov att använda ett visst tvångsmedel för att det avsedda resultatet ska kunna uppnås (behovsprincipen) samtidigt som det intrång eller men som följer av tvångsmedlet gör det oproportionerligt att använda tvångsmedlet (proportionalitetsprincipen). I ett sådant fall ska tvångsmedlet inte användas.¹⁶⁹

3.5 Sammanfattning

Med straffprocessuella tvångsmedel åsyftas de möjligheter som de brottsbekämpande myndigheterna har att genom tvång inskränka den enskildes fri- och rättigheter. Häktning är ett straffprocessuellt tvångsmedel som innebär att en misstänkt genom tvång berövas sin frihet och tas i förvar. Häktningar utförs framförallt för att förundersökningar ska kunna bedrivas effektivt samt för att säkerställa att den misstänkte inte undandrar sig ett potentiellt straff. Stöd för att frihetsberöva en misstänkt brottsling finns i både RF och EKMR. Enligt artikel 5:3 EKMR ska den frihetsinskränkning som häktning innebär vara en kortvarig åtgärd. Avsaknaden av svensk reglering avseende tidsfrister för hur länge en person får vara häktad har kritiserats av ett flertal internationella organ och kan följaktligen komma att stå i strid med artikel 5:3 EKMR.

För att säkerställa en balans mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet finns, vid sidan av oskyldighetspresumtionen, fyra principer som anses vara grundläggande för tvångsmedelsan-

¹⁶⁴ Lindberg s. 25 och Nordlöf s. 63.

¹⁶⁵ SOU 1984:54 s. 78.

¹⁶⁶ Bring m.fl. s. 287.

¹⁶⁷ Ekelöf (2018) s. 42. Se bl.a. 24 kap. 1 § 3 st. RB och 25 kap. 1 § 4 st. RB.

¹⁶⁸ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 1 §, Lexino 2018-09-01.

¹⁶⁹ Ekelöf (2018) s. 42.

vändning och därmed även för häktningsförfarandet. Legalitetsprincipen ställer krav på att användandet av straffprocessuella tvångsmedel ska ha stöd i lag samt att lagtext som reglerar tvångsmedelsanvändning ska vara tydlig och författas på ett sätt som minimerar möjligheterna för godtycklig tolkning. Legalitetsprincipen innebär även att regler kring häktning och andra straffprocessuella tvångsmedel ska tolkas restriktivt.

Ändamålsprincipen innebär att ändamålet för användningen av häktning och andra tvångsmedel ska anges tydligt i lagen. Tvångsmedlet får inte användas för andra ändamål än just det ändamål som preciserats i lagtexten. Ändamålet med häktning har angetts vara ”att minska risken för att den misstänkte avviker, försvårar utredningen eller fortsätter brottslig verksamhet.”¹⁷⁰ Ändamålet med tvångsåtgärden måste vara tillåtet för att gå vidare och bedöma om tvångsmedlet behövs och är proportionerligt. Problematik gällande ändamålsprincipen och häktningsförfarandet diskuteras i kap. 5.4.

Behovs- och proportionalitetsprincipen säkerställer att tvångsmedel endast används när det är nödvändigt för att uppnå syftet med åtgärden. Kan samma syfte uppnås genom en lindrigare åtgärd ska den lindrigare åtgärden användas. Samtidigt måste även den negativa inverkan tvångsmedelsanvändningen kan få för den enskilde vara proportionerlig i relation till vad de brottsbekämpande myndigheterna har att vinna med åtgärden.

¹⁷⁰ Prop. 1988/89:124 s. 27.

4 Häktning

Kapitlet ämnar att ytterligare besvara frågorna varför och på vilka grunder en misstänkt person kan häktas. Inledningsvis kommer kapitlet på ett djupare plan än tidigare kapitel belysa syfte, ändamål och de intressen som ligger bakom häktningsförfarandet. Vidare är tanken att kapitlet ska besvara frågan under vilka omständigheter en misstänkt person kan häktas genom att presentera de bestämmelser i RB som reglerar häktning. Kapitlet innehåller en djupdykning i enskilda bestämmelser och rekvisit för att möjliggöra en mer kritisk analys angående häktningsförfarandets konformitet med oskyldighetspresumtionen och till viss del andra straffrättsliga principer i uppsatsens avslutande kapitel.

4.1 Bakgrund till häktningsinstitutet

Enligt de allra tidigaste förarbetena till dagens RB anges att häktning ska användas för att tillgodose tre legala intressen.¹⁷¹ ”Syftet med häktning är främst [...] att förhindra, att den misstänkte genom att avvika eller på annat sätt undandraget sig rättegång eller straffets verkställande eller att han genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning.”¹⁷² Därvid tillkommer den tredje häktningsgrunden, recidivfara som innebär att en misstänkt får häktas om det finns risk för att denne fortsätter sin brottsliga verksamhet. RÅ har framhållit att häktning på grund av recidivfara även baseras på att intresset att skydda samhället mot farliga lagöverträdare måste äga företräde framför humanitära intressen och även framför intresset av att undvika åtgärder som negativt kan inverka på den ”brottsliges” återanpassning i samhället.¹⁷³

Som förklarats ovan kräver ändamålsprincipen att lagstiftningen gällande häktning uttryckligen anger de ändamål som berättigar en användning av tvångsmedlet. Häktning får således endast användas för de syften som anges i lag. Det finns uppfattningar om att dessa syften inte är tillräckligt tydligt preciserade i lagen.¹⁷⁴ I förarbeten har hävdats att ändamålsprincipen tydligt är markerad gällande de straffprocessuella tvångsmedlen. Gällande häktning angavs att ändamålen enligt 24 kap. 1 § RB är ”att minska risken för att den misstänkte avviker, försvårar utredningen eller fortsätter brottslig verksamhet.” Vidare angavs att ett tvångsmedel som avsiktligen används i ett annat syfte än vad som angetts i lagtexten skulle kunna motivera en utredning kring felaktig myndighetsutövning.¹⁷⁵

Bylund menar att vad som påstås från officiellt håll angående häktningsförfarandets ändamål och enighet med ändamålsprincipen är närmast genant och

¹⁷¹ Bylund s. 64. Se även uttalanden i SOU 1926:32 s. 83 och SOU 1938:44 s. 33.

¹⁷² SOU 1938:44 s. 298 och Bring m.fl. s. 362.

¹⁷³ Olivecrona s. 219.

¹⁷⁴ Se bland annat Bring m.fl. s. 285, Bylund s. 105 och Olivecrona s. 219.

¹⁷⁵ Prop. 1988/89:124 s. 27.

missvisande. För att tillämpa häktningsreglerna i linje med häktningens legala ändamål anser Bylund att frågan ”för vilka syften får man genom en häktning hindra den misstänkte från att avvika etc?” måste ställas. Svar på en fråga ställd på det sättet ges inte av 24 kap. 1 § RB. Lagen föreskriver under vilka förutsättningar en person får häktas men inte för vilka ändamål.¹⁷⁶ Att ändamålen för häktning inte tydligt preciserats i lagstiftningen innebär enligt Bylund att det inte finns några ”fast hållpunkter för hur inskränkt grundlagskyddet är och vilka syften som är legala.”¹⁷⁷ I en sådan bristsituation tvingas rättstillämparen till att tolka de tre häktningsgrunderna för att undersöka om skäl för häktning föreligger i det specifika fallet. Sådan tolkning ska i konformitet med legalitetsprincipen ske restriktivt.¹⁷⁸

4.2 Konflikten mellan en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet

Vid användning av straffprocessuella tvångsmedel måste en avvägning mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av integritet och rättssäkerhet göras.¹⁷⁹ Ges intresset av en effektiv brottsbekämpning för stor vikt skulle polisen hur som helst kunna kränka den personliga integriteten, till exempel genom att utföra visitationer utan rättslig grund. Å andra sidan skulle en okränkbar personlig integritet leda till svårigheter för myndigheternas brottsbekämpande arbete. Det föreligger således en inbyggd spänning mellan den enskildes intresse av integritet och av att inte utsättas för tvångsmedel och intresset av en effektiv brottsbekämpning.¹⁸⁰

Lagstiftaren har det grundläggande ansvaret för avvägningen mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes integritetsintresse genom att sätta upp ramar för hur och när tvångsmedel får användas. Dessa ramar påverkas av de allmänna principerna. Eftersom bestämmelserna om tvångsmedel generellt sett inte är tvingande är det ytterst åklagaren som ska se till att balansen mellan de motstående intressena upprätthålls.¹⁸¹

Anledningen till att straffrättsliga principer likt oskyldighetspresumtionen, legalitetsprincipen och ändamålsprincipen existerar är för att skydda den enskildes rättigheter gentemot de brottsbekämpande myndigheterna samt delvis för att förhindra rättsövergrepp, maktmissbruk och godtycklig maktutövning. Principerna innebär att de brottsbekämpande myndigheternas effektivitet begränsas. I förlängningen kan begränsningen leda till att myndigheterna försöker att tänja på, och tolka skyddsreglerna till sin fördel för att öka effektivite-

¹⁷⁶ Bylund s. 105. Klargörande exempel angående vad Bylund menar med detta uttalande återfinns i kap. 5.4.

¹⁷⁷ Bylund s. 105 och Ekelöf (2017) s. 56.

¹⁷⁸ Ekelöf (2017) s. 56.

¹⁷⁹ Lindberg s. 30.

¹⁸⁰ Lindberg s. 16. Jfr. Ulväng s. 11.

¹⁸¹ Lindberg s. 17.

ten. Bring med flera framhåller att det gällande behovs-, ändamåls- och proportionalitetsprincipen förekommer motsättningar mellan principerna och hur de tillämpas i praktiken. Utgångspunkten att parterna inte är jämställda, att de brottsbekämpande myndigheterna besitter makt medan den enskilde är maktlös, kräver insikt gällande principerna och insikt gällande faktumet att principerna inte ska tolkas subjektivt utan snarare ställer upp objektiva handlingskrav.¹⁸² Den allmänna inställningen kring hårdare tag mot brottslingar på grund av ökande grov brottslighet har lett till ett ökat krav på de brottsbekämpande myndigheternas brottsbekämpning. Detta medför att de brottsbekämpande myndigheterna verkar hårt för att nå fällande domar. Det har även hävdats att domstolar, i strid med rättssäkerhetsgarantier som exempelvis regeln om att bevisbördan ska ligga på åklagaren, på grund av kravet på en effektiv brottsbekämpning, medvetet eller omedvetet, verkar för fällande domar.¹⁸³

4.3 Bestämmelser i RB

I 24 kap. RB återfinns reglerna om häktning. Häktning enligt 24 kap. RB kan ske med stöd av fyra olika regler. Dessa fyra typer av häktning kommer nedan att benämnas som huvudregeln, tvåårsregeln, generalregeln och utredningshäktning. De två sistnämnda typerna av häktning har mindre betydelse för uppsatsens avslutande analys och presenteras främst för att ge en helhetsbild av de brottsbekämpande myndigheternas möjligheter att häkta en misstänkt brottsling.

4.3.1 Huvudregeln

Huvudregeln gällande häktning är fakultativ och återfinns i 24 kap. 1 § RB enligt följande:

Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver får häktas om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han

- 1. avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff*
- 2. genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning eller*
- 3. fortsätter sin brottsliga verksamhet*

Huvudregeln rättfärdigar häktning om förutsättningarna enligt bestämmelsen är uppfyllda. Nedan kommer rekvisit i bestämmelsen att närmare presenteras. De rekvisit som presenteras nedan gällande huvudregeln tillämpas på motsvarande sätt för de övriga typerna av häktning.

¹⁸² Bring m.fl. s. 64 ff.

¹⁸³ Heuman s. 253 och SOU 2017:17 s. 109.

4.3.1.1 Sannolika skäl och risk

För att häkta en person krävs att denne på *sannolika skäl* är misstänkt för ett brott för vilket fängelse ett år eller mer är föreskrivet. Bevistermer är ”vaga till sin natur” vilket föranleder viss svårighet i att bestämma vilken bevisning som måste föreligga för att beviskravet ska anses uppnått.¹⁸⁴ Enligt förarbeten har det framkommit att bevisning som leder misstanken mot en person inte är tillräcklig för att sannolika skäl ska anses föreligga. Samtidigt behöver inte bevisningen som leder misstanken mot personen vara av sådan kaliber att den är tillräcklig för en fällande dom. Således är det fel att redan vid häktningsprövningen fundera över sannolikheten för en framtida fällande dom.¹⁸⁵

För de flesta andra tvångsmedel krävs att bevisningen når upp till beviskravet *skälig misstanke*. Gällande skälig misstanke föreligger enighet om vad beviskravet kräver av bevisningen.¹⁸⁶ Enligt doktrin har kravet på skälig misstanke ansetts innebära att det ska föreligga en sannolikhetsövertikt. Begreppet sannolikhetsövertikt innebär att bevisningen ska påvisa att det är mer sannolikt att en misstänkt har begått ett brott än att denne inte har gjort det. Termen har även uppfattats som att det ska vara ”antagligt” eller ”kunna antas” att den misstänkte begått ett visst brott.¹⁸⁷

Kravet sannolika skäl är ett högre beviskrav än skälig misstanke. I förarbeten har det uttalats att det inte är möjligt att genom en regel närmare ange vad som utgör sannolika skäl. Frågan måste bedömas efter omständigheterna i varje fall. Vidare anges att det för att ett förhållande ska vara sannolikt krävs att ”de föreliggande omständigheterna måste vara sådana att vid en objektiv bedömning komma misstanken att framstå som berättigad.”¹⁸⁸

Vidare framgår av 24 kap. 1 § RB att det ska föreligga en *risk* för att den misstänkte uppträder på sådant sätt som anges i häktningsgrunderna i 24 kap. 1 § p. 1–3 RB. Således ska en risk för flykt, kollusion eller återfall föreligga för att häktning ska kunna ske med stöd av huvudregeln. I sammanhanget får risk anses vara ett lågt ställt beviskrav som inte kräver någon kvalificerad sannolikhet för att någon av häktningsgrunderna ska inträffa.¹⁸⁹ Att en risk ska föreligga innebär att rätten måste göra en bedömning av den misstänktes beteende om den misstänkte inte häktas.¹⁹⁰ I förarbeten har angetts att risken för flykttfara och kollusionsfara är större vid grövre brott. Prognosen för att den misstänkte kommer att uppträda på ett sådant sätt som anges i häktningsgrunderna ”ska med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet framstå som konkret” för att risk ska anses föreligga.¹⁹¹ Det krävs även att risken för

¹⁸⁴ Bylund s. 66 f.

¹⁸⁵ SOU 1938:44 s. 298 och SOU 1977:50 s. 77.

¹⁸⁶ Lindberg s. 45.

¹⁸⁷ Ekelöf (2018) s. 51, Lindberg s. 46 och Bylund s. 67.

¹⁸⁸ SOU 1938:43 s. 289. Se även JO 1953 s. 325 för ett liknande resonemang.

¹⁸⁹ Ekelöf (2018) s. 52.

¹⁹⁰ Bring m. fl. s. 362.

¹⁹¹ Prop. 1986/87:112 s. 71.

sådant uppträdande av den misstänkte ”i det enskilda fallet framstår som beaktansvärd, som något man på allvar har att räkna med.”¹⁹² Således räcker det inte med att en teoretisk risk för att någon av häktningsgrunderna ska föreligga.¹⁹³

Bring med flera menar att det gällande häktningsförhandlingar föreligger en fara för att uppmärksamhet fästs på själva häktningsgrunden och behovet av frihetsberövande. Detta menar författarna kan leda till att bedömningen om misstankegraden sannolika skäl föreligger tillmäts mindre betydelse. Författarna menar att detta i praktiken beror på att det är åklagaren som redovisar för bevisläget vid häktningsförhandlingen. Detta görs utan att målsägande eller vittnen hörs. Vid själva häktningsförhandlingen är försvarets möjligheter att komma med konkreta invändningar i princip begränsade till vad den misstänkte själv anför. Förhållandet leder till att häktningsdomaren i stor utsträckning är beroende av åklagarens bevisning vid sitt beslut om häktning. Det är således av stor vikt att åklagaren tar sitt ansvar och grundar sin framställning på en individuell bevisprövning. Det är även av stor vikt att domstolen verkligen prövar bevisningen som presenterats under förhandlingen och inte häktar en misstänkt ”för säkerhets skull.”¹⁹⁴

4.3.1.2 Häktningsgrunderna

För att häkta en misstänkt krävs både att brottsmisstanken når upp till sannolika skäl samt att åklagaren visar att en risk för någon av häktningsgrunderna föreligger.¹⁹⁵ Samtycke kan enligt 24 kap. 23 § RB inte utgöra en grund för häktning.¹⁹⁶ Prövning om häktningsgrunderna föreligger ska ske kontinuerligt under tiden en misstänkt är häktad. Sjunker bevisstyrkan eller visar det sig att behovet av häktning inte längre föreligger är en häktning inte längre berättigad.¹⁹⁷ Nedan följer en redogörelse av de tre häktningsgrunderna som är stadgade i 24 kap. 1 § p. 1–3 RB.

4.3.1.2.1 Flyktfara

Enligt lagtexten uttrycks flyktfara som att *någon avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff*. Att häkta en person på grund av flyktfara har både en bevissäkrande funktion samtidigt som häktningen även säkerställer att personen är tillgänglig för lagföring och verkställighet av straff.¹⁹⁸

Med avvikande avses framför allt att den misstänkte medvetet lämnar landet eller den ort där denne bor eller uppehåller sig för att försvåra utredning eller lagföring. Även situationer då en misstänkt håller sig dold, anlägger förklädning eller på annat sätt ändrar sitt utseende anses enligt förarbetena utgöra

¹⁹² Prop. 1986/87:112 s. 102.

¹⁹³ Lindberg s. 198.

¹⁹⁴ Bring mfl. s. 183.

¹⁹⁵ Lindberg s. 43.

¹⁹⁶ Nordlöf s. 239.

¹⁹⁷ Bring m.fl. s. 183.

¹⁹⁸ Lindberg s. 198.

flyktfara.¹⁹⁹ Avvikandet ska göra det svårt eller omöjligt för de brottsutredande myndigheterna att nå den misstänkte. Häktningsskäl föreligger inte då den misstänkte är svår att anträffa eller då myndigheternas arbete underlättas av att den misstänkte häktas.²⁰⁰ Personer med svag anknytning till Sverige och personer som saknar god social förankring i form av bostad, arbete och familj anses vara mer flyktbenägna än personer i motsatt situation.²⁰¹ Stark anknytning och god social förankring utesluter dock inte att flyktfara föreligger och vise versa.²⁰² Har en misstänkt suttit häktad under så lång tid att den misstänkte, om fängelsestraffet för brottet den är misstänkt för hade verkställts skulle ha frigetts villkorligt, anses flyktfara inte längre föreligga.²⁰³

4.3.1.2.2 Kollusionsfara

En misstänkt kan häktas på grund av kollusionsfara när det föreligger en risk för att den misstänkte genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar utredningen. En sådan situation uppstår då den misstänkte avlägsnar spår efter brottet, gömmer undan eller förstör föremål som kan kopplas till den brottsliga gärningen eller på annat sätt kan ha betydelse för utredningen. Även tillverkning av falska bevis utgör kollusionsfara.²⁰⁴ Kollusionsfaran måste vara hänförlig till den misstänktes egna brottslighet.²⁰⁵ Risken för kollusionsfara anses vara större vid misstanke om allvarligare brottslighet eftersom vinsterna med att försvåra utredningen vid allvarligare brottslighet generellt sett är större.²⁰⁶

Till kollusionsfara räknas även situationer då den misstänkte tar kontakt med vittnen, målsägande eller medmisstänkta som kan vara av betydelse för utredningen med syftet att påverka vilka upplysningar dessa personer kan komma att lämna om brottet.²⁰⁷ I förarbeten har angetts att handlingar som utgör kollusionsfara måste vara rättsstridiga. Att kontakta ett vittne är inte i sig rättsstridigt. Att inte få möjlighet att kontakta ett vittne skulle inskränka den misstänktes rätt till ett försvar. Däremot blir kollusionsfaran aktuell om den misstänkte obehörigt påverkar vittnet eller någon annan medverkande i utredningen.²⁰⁸ Kollusionsfara föreligger vanligtvis inte när den misstänkte har erkänt brott. Ett erkännande utesluter dock inte risken för kollusion då den misstänkte har möjlighet att vid ett senare tillfälle dra tillbaka sitt erkännande.²⁰⁹

Av förarbeten framgår att det är ”av väsentlig betydelse för en riktig tillämpning av grunden kollusionsfara [...] att det görs åtskillnad mellan frågan dels

¹⁹⁹ SOU 1938:44 s. 298.

²⁰⁰ Bring m.fl. s. 363. Jfr. NJA 2007 s. 337 förutsättningar för häktning ansågs inte föreligga när en misstänkt bosatt i Dubai var villig att medverka i brottsutredningen kring dennes brott via telefon.

²⁰¹ Lindberg s. 199 och Nordlöf s. 58.

²⁰² Nordlöf s. 58.

²⁰³ Lindberg s. 200. Jfr. NJA 1983 s. 610.

²⁰⁴ SOU 1985:27 s. 121 och Lindberg s. 201.

²⁰⁵ SOU 1985:27 s. 132.

²⁰⁶ Ekelöf (2018) s. 54.

²⁰⁷ Lindberg s. 201.

²⁰⁸ SOU 1977:50 s. 153.

²⁰⁹ Nordlöf s. 60.

om den misstänkte har möjlighet att föröva kollusion dels om det på grund av särskilda konkreta och påvisbara omständigheter föreligger en viss sannolikhet för att denna möjlighet verkligen blir utnyttjad. Endast om leden är uppfyllda föreligger konkret kollusionsfara.”²¹⁰ Som exempel kan nämnas fall då samtliga vittnen inte har hunnit höras. En sådan situation innebär inte i sig kollusionsfara. För att kollusionsfara ska föreligga krävs även att det finns någonting som pekar på att den misstänkte kommer att ta kontakt med ett vittne i syfte om att påverka denne om den misstänkte inte häktas.²¹¹

Den misstänktes tystnad eller vägran att lämna uppgifter kan inte ensamt bedömas som en risk för kollusion. Däremot har det i förarbeten påpekats att vägran från den misstänkte att yttra sig får betydelse vid ”bedömningen av om det föreligger faktiska möjligheter att utöva kollusion. Det måste dock även i sådana fall krävas, att det på grund av någon särskild omständighet i saken eller den misstänktes förhållande kan befaras, att han verkligen kommer att försvåra utredningen genom någon aktivitet.”²¹²

4.3.1.2.3 Recidivfara

Till skillnad från kollusionsfara och flyktofara infördes recidivfara som häktningsgrund först vid RB:s tillkomst. Recidivfara innebär att en misstänkt brottsling fortsätter med sin brottsliga verksamhet. Medan de två tidigare häktningsgrunderna är motiverade på grund av sin processuella art är det huvudsakliga syftet för häktning på grund av recidivfara individualpreventivt och kriminalpolitiskt.²¹³ Häktning på grund av recidivfara är således inte ett straffprocessuellt tvångsmedel i dess egentliga mening då syftet med straffprocessuella tvångsmedel ska vara just straffprocessuellt.²¹⁴ Häktning på grund av recidivfara är snarare ett skydd för personer som, om den misstänkte inte häktas, riskerar att utsättas för den misstänkte personens framtida brottsliga handlingar.²¹⁵

I förarbeten har stadgas att recidivfara kan föreligga om det finns en risk för återfall i brottslighet inom en relativt kort tidsrymd samt att sådan återfallsbrottslighet begås innan den misstänkte hunnit lagföras för det häktningsgrundande brottet.²¹⁶ Rekvisitetet *brottslig verksamhet* ska tolkas på sådant sätt att det avser brott som i sig själva skulle kunna vara häktningsgrundande och att det bör röra sig om brott som är besläktade eller på annat sätt har samband med det häktningsgrundande brottet.²¹⁷

²¹⁰ SOU 1977:50 s. 153 f.

²¹¹ SOU 1977:50 s. 154.

²¹² SOU 1985:27 s. 133.

²¹³ SOU 1985:27 s. 135 och Bylund s. 129 f.

²¹⁴ Lindberg s. 289 och Nordlöf s. 28.

²¹⁵ Nordlöf s. 28.

²¹⁶ Prop. 1986/81:112 s. 100. Se även JO 1964 s. 133 JO ansåg att tidigare brott som utförts ett och ett halvt år tidigare inte kunde innebära ”fortsatt brottslig verksamhet”.

²¹⁷ Prop. 1986/81:112 s. 101.

Gunnell Lindberg anför att den misstänktes tidigare brottsbelastning är av stor betydelse för att bedöma recidivfaran. Även tidigare väckta åtal, åtalsunderlåtelse samt brottsmisstankar har betydelse vid bedömningen av återfallsrisken. Lindberg framhåller dock att stor försiktighet ska nyttjas vid beaktande av sådana tidigare bedömningsgrunder.²¹⁸ Även om den misstänkte inte sedan tidigare är dömd kan det föreligga en risk för återfall i brottslighet.²¹⁹ Speciellt gällande brott som erfarenhetsmässigt kan sägas innebära en hög risk för återfall, ett exempel på sådan brottslighet är misshandel av anhöriga.²²⁰

Häktningsgrunden recidivfara kan användas för alla brott där fängelse i ett år ingår i straffskalan. Förslag på att häktningsgrunden ska reserveras till vissa brott av farlig art eller gällande stor och omfattande brottslighet har gjorts i förarbeten men har inte resulterat i någon ändring av bestämmelsen.²²¹ Exempelvis ansågs i 1974 års häktningsutredning att häktning på grund av recidivfara bör begränsas till de fall där ”det från samhällsskyddets synpunkt är oundgängligen nödvändigt att ingripa med frihetsberövande” och att sådan häktning endast skulle kunna användas då brottsmisstanken avsåg brott som kunde föranleda fängelse i fyra år eller mer.²²² Bylund har påpekat att faktumet att häktningsgrunden inte reserverats till specifika brott tillsammans med häktningsgrundens syfte är otydligt har fått följderna att bestämmelsen tillämpas slentrianmässigt. Bylund pekar specifikt på att den hänsyn som tas till brottsfrekvens eller brottstyp vid bedömningen av återfallsrisken är slentrianmässig. Att en misstänkt tidigare har straffats för brott kan vid bristfälligt material framstå som en tillräckligt stark indikation för att recidivfara föreligger. Den misstänkte behöver inte heller vara speciellt farlig för annan person eller egendom för att recidivfara ska anses föreligga.²²³

Kritik har riktats mot häktningsgrunden recidivfara. Kritiken har framför allt riktats mot att lagtexten är alldeles för vagt utformad vilket har fått följderna att häktningsgrunden kan användas på ett sätt som inte var avsett med regleringen.²²⁴ Ändamålet med att häkta en person på grund av recidivfara framgår inte i lagtexten vilket innebär att lagtexten ger utrymme för extensiva tolkningar. Extensiva tolkningar möjliggör i sin tur att bestämmelsen får mer extensiva allmän- och individualpreventiva effekter än vad som kan anses ha varit tanken med bestämmelsen.²²⁵

4.3.2 Tvåårsregeln

I 24 kap. 1 § 2 st RB återfinns den så kallade tvåårsregeln.²²⁶ Regeln stadgar att om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,

²¹⁸ Lindberg s. 204.

²¹⁹ RH 1985:112.

²²⁰ Lindberg s. 205.

²²¹ SOU 1985:27 s. 133 f.

²²² SOU 1977:50 s. 38.

²²³ Bylund s. 130.

²²⁴ SOU 1985:27 s. 134.

²²⁵ Bylund s. 129.

²²⁶ Kallas även för den ”obligatoriska regeln”, se Ekelöf (2018) s. 56 och Bring m.fl. s. 354.

ska häktning ske, om det *inte* är uppenbart, att skäl till häktning saknas. Regeln behandlar situationer då en person är misstänkt för ett brott med lägst två års fängelse i straffskalan.²²⁷ Är så fallet ska den misstänkte enligt lagtexten häktas om det inte är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna (flyktfara, kollusionsfara eller recidivfara) saknas. Bylund menar att regeln till skillnad från huvudregeln således inte är fakultativ utan att regeln istället är obligatorisk.²²⁸ Av annan åsikt är Kerstin Nordlöf som framhåller att en prövning av häktningsskäl måste göras även vid häktning enligt tvåårsregeln och att tvåårsregeln därför, precis som huvudregeln, är fakultativ.²²⁹

Tvåårsregeln siktar in sig på mycket allvarliga brott. Exempel på brott med lägst två års fängelse i straffskalan är mord, människorov, grov våldtäkt och grovt rån. Tvåårsregeln har i förarbeten motiverats av att det vid mycket allvarliga brott nästan alltid föreligger en risk för flykt eller kollusion.²³⁰ I förarbeten har det även som skäl för tvåårsregeln framhållits att ”det för den allmänna rättsuppfattningen skulle vara stötande om t.ex. en mördare fick gå fri i avvaktan på rättegången.”²³¹ Det har även framhållits att en omedelbar reaktion på mycket allvarliga brott kan vara avskräckande och att hänsyn till den misstänktes behov av skydd i vissa fall kan tala för häktning vid allvarliga brott.²³²

Även vid tillämpning av tvåårsregeln måste åklagaren visa att sannolika skäl för att den misstänkte begått brottet föreligger.²³³ I förarbeten har det uttalats att regeln kan ses ”som en praktisk handlingsregel för domstolarna, genom vilken rätten utan närmare undersökningar kan utgå från att häktningsskäl föreligger, så länge inte annat framgår av utredningen.”²³⁴ Bylund menar att tvåårsregeln skiljer sig från huvudregeln eftersom bevisbördan för häktningsgrunderna kan sägas vara omkastad.²³⁵ Regeln har i förarbeten ansetts innebära en presumtion att någon av häktningsgrunderna föreligger vid mycket allvarliga brott.²³⁶ Uppenbart är ett mycket högt beviskrav.²³⁷ I förarbeten har uttalats att ”rekvisitet att det ska vara uppenbart att det saknas skäl till häktning kan förstås på det sättet att häktning får ske även om det inte har presenterats stöd för något av de särskilda häktningsskälen”.²³⁸ Även om det är så att bevisbördan är omkastad gällande häktningsskäl så har åklagaren fortfarande en utredningsbörda som innebär att åklagaren måste lägga fram tillräckligt underlag för att domstolen ska kunna ta ställning till risken för att den

²²⁷ Prop. 1986/87:112 s. 33.

²²⁸ Ekelöf (2018) s. 56 och Bylund s. 69.

²²⁹ Nordlöf s. 218.

²³⁰ Prop. 1986/87:112 s. 33.

²³¹ SOU 1985:27 s. 78.

²³² Prop. 1986/87:112 s. 33.

²³³ Ekelöf (2018) s. 56.

²³⁴ Prop. 1986/87:112 s. 33.

²³⁵ Ekelöf (2018) s. 56.

²³⁶ SOU 2016:52 s. 55.

²³⁷ Ekelöf (2018) s. 57. Se även HD:s uttalande i NJA 1979 s. 425.

²³⁸ SOU 2016:52 s. 110.

misstänkte handlar på ett sätt som innebär att någon av häktningsgrunderna skulle föreligga.²³⁹

FN-konventionen om medborgliga fri och rättigheter stadgar i artikel 9 (3) att ”det ej ska vara allmän regel att personer som avvaktar rättegång hålls i förvar.” Stadgandet har i förarbeten tolkats som ett förbud mot obligatorisk häktning.²⁴⁰ Häktning gällande brott som träffas av tvåårsregeln har i förarbeten försvarats genom att påtala att häktningen inte är obligatorisk. Om utredningen visar att det är uppenbart att någon av häktningsgrunderna inte föreligger ska häktning inte ske.²⁴¹ HD har fastslagit att det alltid måste göras en prövning av skälen för häktning i det enskilda fallet.²⁴²

Tvåårsregeln behandlades i NJA 1985 s. 868. I fallet hade den misstänkte efter en initial anhållning varit på fri fot i närmare sex månader i väntan på dom. I samband med att den tilltalade dömdes till fängelse i två år yrkade åklagaren på att den tilltalade omedelbart skulle förklaras häktad i väntan på att domen vann laga kraft. Den tilltalade hade fast anställning, var ensamstående med egen bostad, var utan missbruksproblem och hans sociala förhållanden ansågs vara välordnade. Bortsett från ett tidigare avtjänat fängelsestraff för rattfylleri var den tilltalade ostraffad. Inledningsvis påtalade HD att utrymmet för att underlåta häktning vid grova brott är begränsat. Domstolen fortsatte och konstaterade att omständigheterna talade för att det inte fanns någon ”påtaglig risk för att han skulle försöka avvika eller annorledes undandra sig lagföring eller straff.” Trots att det inte förelåg någon påtaglig risk för någon av häktningsgrunderna häktades den tilltalade. HD ansåg att det likväl inte var uppenbart att risk för flyktfara inte förelåg.²⁴³

FN-konventionen om medborgliga fri och rättigheter stadgar i artikel 9 (3) att ”det ej ska vara allmän regel att personer som avvaktar rättegång hålls i förvar.” Stadgandet har i förarbeten tolkats som ett förbud mot obligatorisk häktning.²⁴⁴ Häktning i fall som träffas av tvåårsregeln har i förarbeten försvarats genom att påtala att häktningen inte är obligatorisk. En prövning av skälen för häktning ska göras. Om prövningen visar att det är uppenbart att någon av häktningsgrunderna inte föreligger ska häktning inte ske.²⁴⁵ I förarbeten har situationer då den misstänkte är intagen på kriminalvårdsanstalt eller är svårt sjuk framhållits som exempel på när det är uppenbart att skäl för häktning inte föreligger.²⁴⁶

Under de senaste åren har rättspolitiska idéer som innebär att häktning med stöd av tvåårsregeln ska bli aktuell i förhållande till fler brott lyfts. Bland annat vill representanter för politiska partier sänka gränsen för häktning enligt bestämmelsen i 24 kap. 1 § 2 st RB från två år till ett år. Anledningen till detta

²³⁹ Ekelöf (2018) s. 57.

²⁴⁰ Prop. 1986/87:112 s. 34.

²⁴¹ Prop. 1986/87:112 s. 34, Bring m.fl. s. 364 och Ekelöf (2018) s. 56.

²⁴² NJA 1985 s. 868.

²⁴³ NJA 1985 s. 868.

²⁴⁴ Prop. 1986/87:112 s. 34.

²⁴⁵ Prop. 1986/87:112 s. 34, Bring m.fl. s. 364, Ekelöf (2018) s. 56 och NJA 1985 s. 868.

²⁴⁶ Prop. 1986/87:112 s. 34. Se även domstolens resonemang i NJA 1979 s. 425.

är att fler brott ska omfattas av häktningsregeln.²⁴⁷ Det har i motioner till riksdagen även yttrats åsikter om straffskärpningar som innebär att minimistraff för en mängd olika brott bör höjas.²⁴⁸ Exempel på brott som representanter för politiska partier uttryckligen anser ska innehålla ett minimistraff på fängelse i två år är grovt vållande till annans död²⁴⁹ och människosmuggling.²⁵⁰ Det har även yttrats att straffskalorna för brott med särskild koppling till organiserad brottslighet ska skärpas. Bland annat föreslås att straffskalorna för rån, grov misshandel och grov utpressning ska skärpas just för att underlätta häktning vid sådan typ av brottslighet.²⁵¹

Samtidigt har åsikter om att tvåårsregeln borde tas bort lyfts i förarbeten. Bland annat har det i SOU 2016:52 framhållits att situationen att den misstänkte själv måste presentera omständigheter som visar att det är uppenbart att häktningsskäl saknas för att undvika häktning korresponderar dåligt med oskyldighetspresumtionen. Tvåårsregeln kritiserades även utifrån regelns förhållande till proportionalitetsprincipen. I förarbetet framhölls att det faktum att regeln är tvingande och föreskriver att häktning ska ske om regelns rekvisit är uppfyllda innebär att någon proportionalitetsavvägning inte ryms vid regelns tillämpning.²⁵² En stor majoritet av remissinstanserna ställde sig positiva till att ta bort tvåårsregeln.²⁵³ Även så tidigt som i SOU 1977:50 har lämpligheten med en häktningsregel som ställer mindre krav på häktningsgrunderna ifrågasatts. I utredningen framhålls faktumet att risk för flykt eller kollusion alltid föreligger vid grova brott. Därav kan risken för de särskilda häktningsgrunderna lika väl beaktas och leda till häktningar utan en presumtionsregel.²⁵⁴

4.3.3 Generalregeln

Generalregeln stadgas i 24 kap. 2 § RB och innebär att den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott kan häktas oberoende av brottets beskaffenhet. Häktning enligt generalregeln innebär ett avsteg från regeln i 24 kap. 1 § 4 st RB då häktning enligt generalregeln får ske för bötesbrott. Ändamålet med regeln har ansetts vara att möjliggöra lagföring av misstänkta brottslingar. Ändamålet framgår dock inte uttryckligen av lagtexten.²⁵⁵ Enligt generalregeln får häktning ske i två fall:

1. om den misstänkte är okänd och vägrar att uppge namn och hemvist eller om dennes uppgift om detta kan antas vara osann.

²⁴⁷ Mot. 2019/20:3064 s. 3 och mot. 2019/20:2728 s. 15.

²⁴⁸ Se till exempelvis mot. 2019/20:2794 och mot. 2019/20:554.

²⁴⁹ Mot. 2019/20:3069 s. 10.

²⁵⁰ Mot. 2019/20:2728 s. 17.

²⁵¹ Mot. 2019/20:2794 s. 6.

²⁵² SOU 2016:52 s. 110.

²⁵³ För remissyttranden se <<https://www.regeringen.se/remisser/2016/12/remiss-av-sou-201652-farre-i-hakte-och-minskad-isolering/>>, besökt 2019-12-19.

²⁵⁴ SOU 1977:50 s. 80 och s. 157.

²⁵⁵ Bring m.fl. s. 364.

2. om den misstänkte saknar hemvist inom riket och det finns risk för att denne genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff.

Gällande det första fallet är syftet att genom häktning frambringa identifiering av den misstänkte. Utan möjligheten att identifiera en misstänkt skulle den misstänkte kunna undgå ansvar för brott eftersom det i ett sådant scenario inte skulle vara möjligt att kalla den misstänkte till förhör eller huvudförhandling. När personens identitet blir känd försvinner följaktligen skäl för häktning enligt bestämmelsen.²⁵⁶

Det andra fallet av häktning enligt generalregeln träffar misstänkta som mer tillfälligt uppehåller sig i landet samtidigt som det finns en risk att den misstänkte lämnar landet. Häktning i dessa fall kan anses vara oproportionerliga i förhållande till brottet. Dock finns möjligheten att genom att ställa säkerhet för ett potentiellt bötesbelopp undgå häktning.²⁵⁷

Generalregeln motiveras av att häktningsmöjligheten medför att de brottsbekämpande myndigheterna ges möjlighet att beivra brott som utförs av personer som träffas av bestämmelserna. En motsatt ordning har enligt förarbeten ansetts vara oacceptabel. Samtidigt har det framhållits att regeln ska tillämpas med restriktivitet.²⁵⁸

I Ds 2018:9 har ett förslag om ytterligare en ny häktningsgrund oberoende av brottets beskaffenhet vid mindre allvarlig brottslighet framförts. I förarbetet framförs att det finns ett behov av att uppnå snabbare lagföring av personer som återfaller i enklare brottslighet.²⁵⁹ Brotten som den nya bestämmelsen avser att träffa är olovliga körningar, ringa narkotikabrott och ringa stölder. I förarbetet uttrycks att återfallsbrottslingar som ägnar sig åt sådan mindre allvarlig brottslighet inte nödvändigtvis innebär en samhällsfara eller en fara för kränkningar av andra personer. Häktning vid sådan mindre allvarlig brottslighet skulle snarare vara ”ett uttryck för samhällets avståndstagande från brotten.”²⁶⁰

4.3.4 Utredningshäktning

Utredningshäktningen utgör ett undantagsfall av häktning eftersom det räcker att en person som häktas enligt bestämmelsen i 24 kap. 3 § RB endast är skäligen misstänkt för brottet. Utredningshäktningen infördes då behovet av att i vissa fall häkta personer trots ett sämre bevisunderlag uppkom i och med att Sverige fällts i Europadomstolen på grund av för långa anhållningstider.²⁶¹ För att häkta en person som endast är skäligen misstänkt för ett brott krävs att förutsättningarna för häktning enligt huvudregeln eller generalregeln i övrigt

²⁵⁶ Eklöf III s. 58 och Bring m.fl. s. 364.

²⁵⁷ Bylund s. 70 f. och Ekelöf (2018) s. 58.

²⁵⁸ Prop. 1986/86:112 s. 32 och SOU 1985:27 s. 138.

²⁵⁹ Ds 2018:9 s. 175.

²⁶⁰ Ds 2018:9 s. 175.

²⁶¹ Bring m.fl. s. 365 och Lindberg s. 293.

är uppfyllda. Därutöver ska det enligt 24 kap. 3 § 2 st RB vara av synnerlig vikt att den misstänkte tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning kring brottet.²⁶²

Enligt förarbetena är det avgörande för om synnerlig vikt ska anses föreligga att ”det finns en grundad anledning att anta att brottsutredningen inom kort tid kommer att kunna drivas så långt att man uppnår ökad klarhet i fråga om misstankegraden, dvs. huruvida sannolika skäl föreligger eller inte.”²⁶³ Tanken är att en utredningshäktning så snabbt som möjligt ska leda till att åklagaren anser att det finns sannolika skäl för häktning och anmäla detta till rätten. En ny häktningsförhandling ska då hållas och utredningshäktningen ska om förutsättningarna föreligger övergå i en häktning enligt huvud- eller generalregeln.²⁶⁴ En sådan ny häktningsförhandling ska, oavsett om åklagaren anmält detta till domstolen, hållas inom en vecka. Rätten ska då ta ställning till om sannolika skäl föreligger. Om så inte är fallet ska den häktade släppas på fri fot.²⁶⁵

4.4 Sammanfattning

Syftet och ändamålet med häktningsförfarandet får anses vara otydligt beskrivet i lagtexten. Även förarbeten lämnar mycket att önska gällande häktningsförfarandets ändamål. Att ändamålet med häktning enligt de olika reglerna inte framgår tydligt av lagstiftningen innebär att häktningsgrunderna måste tolkas. Lagstiftaren har det grundläggande ansvaret för att säkerställa en balans mellan den enskilde och staten vilket gällande häktningsförfarandet innebär en balans mellan intresset av den enskildes frihet och intresset av en effektiv brottsbekämpning. Att reglerna kring häktning kräver tolkning leder till att reglerna kan tolkas på ett sätt som inskränker den enskildes intresse till fördel för intresset av en effektiv brottsbekämpning.

24 kap. RB innehåller fyra olika typer av häktning. Enligt huvudregeln i 24 kap. 1 § RB krävs att en person på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket fängelse minst ett år är föreskrivet. Vidare krävs risk för att någon av de tre häktningsgrunderna flyktfara, recidivfara eller kollusionsfara föreligger. Tvåårsregeln ställer upp ett krav på att häktning ska ske när en person på sannolika skäl är misstänkt för ett brott om det *inte* är uppenbart att skäl till häktning saknas. Att skäl till häktning saknas innebär att någon av häktningsgrunderna *inte* föreligger. Regeln kan tillämpas på allvarligare brott med ett straffminimum på två år. Tvåårsregeln kan anses innehålla både en presumtion för häktning som är svår att motbevisa samt en omkastad bevisbörda.

Vidare kan en person som på sannolika skäl är misstänkt för brott häktas oavsett brottets beskaffenhet genom generalregeln i 24 kap. 2 § RB. Regeln motiveras av att möjligheten att lagföra misstänkta brottslingar som träffas av

²⁶² Bring m.fl. s. 365.

²⁶³ Prop. 1986/87:112 s. 103.

²⁶⁴ Lindberg s. 293.

²⁶⁵ Lindberg s. 293.

regeln skulle vara mycket liten om regeln inte funnits. En ytterligare typ av häktning kallas för utredningshäktning. En utredningshäktning får ske om det är av synnerlig vikt att den misstänkte häktas i avvaktan på ytterligare utredning kring brottet. Vid utredningshäktning räcker det med att beviskravet skäligen misstänkt uppnås. I övrigt måste grund för häktning enligt antingen huvudregeln eller generalregeln föreligga.

5 Analys

5.1 Motstående intressen och grundläggande principer

Häktning är ett frihetsberövande som huvudsakligen innebär en inskränkning av rörelsefriheten. Användning av häktning och andra straffprocessuella tvångsmedel kräver en avvägning mellan intresset av en effektiv brottsbekämpning och den enskildes intresse av frihet och integritet. Ett rättssystem där oskyldighetspresumtionen beaktas till fullo skulle innebära ett rättssystem där den enskildes intressen av frihet och integritet skulle ges så stor betydelse att en person som inte dömts inte heller skulle kunna häktas. Både EKMR och RF medger dock inskränkningar av rörelsefriheten och andra fri- och rättigheter. I RF framgår explicit att sådana inskränkningar endast får göras för att tillgodose ändamål som anses godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Häktning som tvångsmedel är tillåtet enligt både EKMR och RF. Således har lagstiftaren som utgångspunkt accepterat att oskyldighetspresumtionen får träda tillbaka för intresset av en effektiv brottsbekämpning. Häktning är ett effektivt verktyg för att säkerställa att brottsutredningar kan fortlöpa på ett effektivt sätt. De brottsbekämpande myndigheterna bör, för att på ett adekvat sett kunna bekämpa brott och lagföra brottslingar, ges möjligheter att inskränka den enskildes frihet. Häktning är en sådan frihetskränkning som anses vara godtagbar i ett demokratiskt samhälle under rätt förutsättningar.

Principer och regler som tillgodoser den enskildes rättigheter begränsar de brottsbekämpande myndigheternas effektivitet eftersom principerna ställer krav på att avväganden måste göras för att en person ska få till exempel häktas. Samtidigt är det omöjligt att placera principer i någon inbördes hierarki. Principers betydelse varierar beroende på sammanhang. I dagens Sverige har de brottsbekämpande myndigheterna ett högt tryck på sig och delar av samhället kräver hårdare tag mot brottslingar och fler fällande domar. Samhällssituationen kan innebära att vissa grundläggande principer får stå tillbaka till fördel för en effektiv brottsbekämpning.

Samtidigt ska oskyldighetspresumtionen tillsammans med andra principer fungera som en sorts säkerhetsventil som säkerställer att hänsyn tas till misstänkta personers intresse av integritet och frihet. Det finns vissa likheter mellan oskyldighetspresumtionen och ett par av de fyra grundläggande principerna som ska beaktas vid användandet av tvångsmedel (se kap. 3.4). Den svenska brottmålsprocessen kan sägas innehålla en inbyggd beaktan av den misstänktes oskuld genom behovs- och proportionalitetsprincipen. Enligt behovsprincipen får häktning endast användas i situationer då häktningen är ett nödvändigt medel för att nå det avsedda resultatet. Är det möjligt att använda mindre ingripande tvångsmedel ska ett sådant användas. Proportionalitetsprincipen innebär att tvångsmedelsanvändning ska stå i rimlig proportion till det förväntade resultatet.

Behovs- och proportionalitetsprincipen kan även sägas innebära att en häktning ska innebära minsta möjliga kränkning av den enskildes frihet. Till viss del kan påstås att principerna motiveras utifrån samma utgångspunkt som oskyldighetspresumtionen. Principerna skyddar den misstänkte för inskränkningar av dennes frihet som inte anses vara berättigade. Principerna tar, precis som oskyldighetspresumtionen, fasta på det faktum att onödigt stora inskränkningar av den misstänktes frihet är att anse som opassande just på grund av att personen inte är dömd. En kränkning av oskyldighetspresumtionen innebär en kränkning av en grundläggande människorättsnorm, att bli betraktad som oskyldig fram till dess att skuld fastställts genom domstols dom.

5.2 När och för vem gäller oskyldighetspresumtionen?

Oskyldighetspresumtionen har sin grund i moraliska föreställningar om den enskildes oskuld. Presumtionen är en grundläggande människorättsnorm som återfinns i flertalet internationella konventioner. Normer binder i första hand konventionsslutande stater på ett folkrättsligt plan och har som funktion att se till att nationella organ tillämpar normerna inomstatligt. För svensk del institutionaliserades oskyldighetspresumtionen som rättslig princip genom att ha förekommit i motiv och förarbeten redan innan EKMR införlivades. Att oskyldighetspresumtionen är en del av EKMR innebär att presumtionen numera utgör en regel som är direkt tillämplig i svensk rätt.

Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter har i sin sammanfattning av oskyldighetspresumtionen satt upp riktlinjer som ska följas av domstolar inom ramen för brottmålsprocessen. Träskman har framhållit att oskyldighetspresumtionen i synnerhet riktar sig till domstolen. Oskyldighetspresumtionen har betydelse för domslut bland annat genom principen *in dubio pro reo* som innebär att varje tvivel ska vara till den tilltalades fördel. Presumtionen har även betydelse för domskäl och uttalanden av statliga myndigheter som inte får spegla en uppfattning av att domstolen ansett den tilltalade skyldig på förhand. Även häktningsskäl författade av domstolen kan utgöra en kränkning av oskyldighetspresumtionen i de fall den häktade framställs som skyldig i häktningsskäl. Ett föregripande av domstols dom innebär en kränkning av oskyldighetspresumtionen.

Att oskyldighetspresumtionen, som Träskman innan EKMR inkorporerades hävdade, i synnerhet riktar sig till domstolen får anses vara ett missvisande påstående. Som ovan har redogjorts för aktualiserad oskyldighetspresumtionen i alla situationer då en person har anklagats för brott (se kap. 2.3.1). Att en person har anklagats för brott enligt konventionens mening innebär att skyddet enligt artikel 6 EKMR om rätten till en rättvis rättegång och därigenom även oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2 EKMR aktualiseras. En anklagelse för brott enligt konventionens mening sträcker sig längre än vad som

rent språkligt kan tolkas in i begreppet anklagelse. Europadomstolen har uttalat att oskyldighetspresumtionen har betydelse för brottmålsprocesser i sin helhet. Det skydd som den enskilde åtnjuter genom oskyldighetspresumtionen aktualiseras således innan domstolen blir inblandad i brottmålsprocessen. Oskyldighetspresumtionen riktar sig till domstolen men även åklagare, polis och andra brottsbekämpande myndigheter som är inblandade i brottmålsprocessen måste beakta oskyldighetspresumtionen när de interagerar med en person som anklagats för brott i konventionens mening.

Av vad som framkommit i denna uppsats är det utan tvekan så att det skydd som en misstänkt tillförsäkras genom oskyldighetspresumtionen aktualiseras när en person begärs häktad. Trots att den misstänkte inte behöver ha anklagats (i ordets svenska betydelse) för ett brott så har den misstänktes situation blivit väsentligen påverkad av myndighets agerande. Således ska den misstänkte tillförsäkras skydd enligt artikel 6 EKMR vilket innefattar det skydd som tillförsäkras den enskilde enligt oskyldighetspresumtionen i artikel 6:2 EKMR. Redan vid arbetet under förundersökningsstadiet, det vill säga innan åklagarens begäran om häktning, ska oskyldighetspresumtionen beaktas. En fråga som kan ställas är vad oskyldighetspresumtionen har för betydelse vid beslut om häktning? Gällande uttalanden innan domstol avgjort skuldfrågan får varken domstol eller tjänstemän uttala sig på ett sätt som tyder på att de ser den misstänkte som skyldig och inte heller på ett sätt som orsakar att allmänheten ser den misstänkte som skyldig.

Som ovan anförts anses principen *in dubio pro reo* (att varje tvivel ska vara till den tilltalades fördel) vara en grundläggande del av oskyldighetspresumtionen (se kap. 2.2). Denna situation föranleder frågan om tvivel även gällande beslut om häktning ska bedömas till förmån för den misstänkte. Genom artikel 6 i Oskyldighetspresumtionsdirektivet står klart att det föreligger ett minimikrav som säkerställer att varje tvivel i *skuldfrågan* ska vara till den tilltalades fördel.

I förarbeten har framhållits att principen *in dubio pro reo* har störst relevans när det kommer till att pröva skuldfrågan. Samtidigt skrivs vid tillfällen i SOU 2017:17 att varje tvivel ska vara till den tilltalades fördel. Skrivelserna talar för att principen har relevans även för andra tvivel än de tvivel som har betydelse för skuldfrågan. Att oskyldighetspresumtionen, och därmed även *in dubio pro reo* som är en del av oskyldighetspresumtionen, ska beaktas under hela brottmålsprocessen samt av alla dess aktörer talar för att principen *in dubio pro reo* även ska ges betydelse vid tvivel gällande häktningsframställningar och häktningsbeslut. Att så är fallet får betydelse för regleringen och tillämpningen av tvåårsregeln som stadgas i 24 kap. 1 § 2 st RB (se ytterligare resonemang om *in dubio pro reo* och tvåårsregeln i kap. 5.5).

5.3 Långa häktningstider och oskyldighetspresumtionen

För att bedöma om längden av en häktning är att anse som oskälig har Europadomstolen i Neumeister mot Tyskland fastställt ett antal faktorer av betydelse för bedömningen. Häktningstidens längd ska ställas i relation till typen av brott, föreskriven och förväntad påföljd samt möjligheterna till avräkning av häktningstiden gentemot utdömd påföljd. Europadomstolen framhöll även att de nationella myndigheterna måste ges den tid som fallets utredning kräver. Faktorerna som Europadomstolen ställt upp för att bedöma häktningstidens skälighet utgår till stor del från häktningens betydelse för en fällande dom. Det får inte glömmas att en häktad person enligt oskyldighetspresumtionen ska betraktas som oskyldig fram till fällande dom. Faktorerna för att fastställa en häktningens skälighet blir nästintill löjeväckande för fall då häktning inte leder till åtal eller i situationer då den misstänkte frikänns och någon påföljd eller avräkning av häktningstiden inte är möjlig. Att den häktade hade kunnat dömas till ett långt fängelsestraff och i en sådan situation hade kunnat avräkna en lång häktningstid gentemot detta straff gör säkerligen inte att personen som varit häktad anser häktningstiden som mer skälig.

I fallet Neumeister mot Tyskland slog Europadomstolen fast att oskyldighetspresumtionen inte helt beaktats i fall där häktningstiden börjar närma sig den förväntade strafftiden. Ett frihetsberövande som uppnår sådan längd att det för allmänheten kan anses som en utdömd påföljd bör enligt Nowak stå i strid med oskyldighetspresumtionen. Att det svenska häktningsförfarandet inte innehåller maxgränser för tiden en person får sitta häktad kan leda till att häktningar kan dra ut på tiden. Detta kan leda till att häktningstiden börjar närma sig den förväntade strafftiden vilket i förlängningen även kan få följden att allmänheten ser häktningen som en utdömd påföljd. De brottsbekämpande myndigheterna riskerar dock inte att kränka oskyldighetspresumtionen så länge häktningstiden inte närmar sig den förväntade strafftiden eller av allmänheten anses som en utdömd påföljd.

Häktning har visat sig ha negativa effekter på den häktade. Häktning är det tvångsmedel som för allmänheten har störst likhet med fängelsestraffet. Sverige har upprepade gånger fått utstå internationell kritik beträffande det svenska häktningsförfarandet. Även fast den svenska häktningsregleringen i sig varken är att anse som oskälig, enligt de faktorer som ställts upp i Neumeister mot Tyskland, eller strider mot oskyldighetspresumtionen så innebär häktningsregleringen i RB en risk för att enskilda häktningar på grund av sin längd kan vara oskäliga och inte heller beakta oskyldighetspresumtionen. Att det inte finns maxgränser för tiden en person kan sitta häktad medför en risk för att häktningar på grund av sin längd kan komma att närma sig den förväntade strafftiden samt framstå som en utdömd påföljd för allmänheten. En häktning av sådan längd anses inte helt beakta oskyldighetspresumtionen. Att, som föreslagits i SOU 2016:52, införa tidsfrister för hur lång tid en misstänkt får sitta häktad skulle motverka risken för oskäliga häktningar som inte helt beaktar oskyldighetspresumtionen. Av denna anledning

föreslås att tidsfrister för hur lång tid en misstänkt får sitta häktad ska införas i den svenska häktningstagstiftningen.

5.4 Ändamål och recidivfara

Ändamålsprincipen innebär bland annat att det i lagtexten tydligt ska framgå för vilka ändamål ett tvångsmedel får användas. Att ändamålsprincipen ställer upp ett krav på tydlighet har fått till följd att det ur lagstiftarperspektiv har ansetts omotiverat att genom lagstiftning ytterligare fastslå principens innehåll. Ett frågetecken uppstår i förhållande till ändamålsprincipen och häktning. Ändamålet med häktning har inte angetts tydligt i lagtexten. Som presenterats i kap. 4.1 ovan menar Bylund att det för att tillämpa häktningsreglerna i linje med häktningens legala ändamål måste frågas ”för vilka syften får man genom en häktning hindra den misstänkte från att avvika etc?”. Något svar på en sådan fråga går inte att utläsa ur 24 kap. 1 § RB. För att ytterligare klargöra vad Bylund vill påvisa med sin argumentation kan lagtexten kring häktningsbestämmelsen i 24 kap. 1 § RB jämföras med bestämmelsen om kvarstad i 26 kap. 1 § RB som lyder:

Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undandrager sig att betala böter, värdet av förverkad egendom, företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antagas komma att på grund av brottet ådömas honom, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning.

Ställs en fråga angående kvarstad likt den fråga Bylund ställer gällande häktning blir skillnaden tydlig. För vilka syften får man begära kvarstad när det skäligen kan befaras att en misstänkt person till exempel kommer att undandra sig att betala böter? Av lagtexten kan relativt enkelt utläsas att ändamålet med kvarstad är att säkra ersättning till det allmänna eller till målsäganden. Således får kvarstad begäras för ändamålet att säkra ersättning till det allmänna eller till målsäganden.

Av 24 kap. 1 § RB framgår situationer då en misstänkt får häktas men det framgår inte vilka ändamål som ska uppnås genom häktningen. Att ändamålet med en häktning inte går att utläsa av lagtexten strider mot ändamålsprincipen. I samband härmed kan även legalitetsprincipens krav på avsaknad av mångtydiga, obestämda och vaga rekvisit som ger ett brett tillämpningsområde och som öppnar upp för en godtycklig tolkning av tvångsmedelsbestämmelserna belysas. Att lagstiftningen strider mot ändamålsprincipen innebär att regleringen måste tolkas. Att regleringen måste tolkas innebär således att reglerna om häktning även strider mot legalitetsprincipens krav på en tydlig lagstiftning. För att utröna ändamålet med häktning enligt de tre häktningsgrunderna måste svar sökas i förarbeten. Kritik som berör avsaknaden av ett i lagtexten tydligt angivet ändamål för häktning har lyfts. En sådan avsaknad av ett i lagtexten tydligt angivet ändamål kan leda till väldigt extensiva allmän- och individualpreventiva tolkningar och effekter. Lagstiftaren har ansett

att det inte finns något behov av att lagfästa ändamålsprincipen. Att i lagstiftningen införa en bestämmelse som uttryckligen stadgar ändamålsprincipens innehåll skulle kunna leda till att ändamålsprincipen tillmäts större betydelse vid utformandet av de lagregler som reglerar tvångsmedel. Något som hade varit önskvärt vid utformandet av de lagregler som behandlar häktning och häktningsgrunderna.

Oskyldighetspresumtionen innebär bland annat att den tilltalade ska betraktas som oskyldig fram till skuld fastställs genom fällande dom. Att den tilltalade ska betraktas som oskyldig innebär att en misstänkt person inte heller får straffas innan dennes skuld har fastställts genom domstols dom. Häktning får aldrig användas som ett självständigt straff eller som ett medel för att åsamka lidande för den misstänkte. Mot denna bakgrund kan ändamålen bakom häktningsgrunden recidivfara anses tveksam i förhållande till oskyldighetspresumtionen.

Recidivfara motiveras till skillnad från kollusionsfara och flyktfara inte av processuella överväganden. De huvudsakliga ändamålen med häktning på grund av recidivfara går som beskrivet ovan inte att utläsa av 24 kap. 1 § p. 3 RB. I förarbeten har de huvudsakliga ändamålen med häktningsgrunden recidivfara angetts vara individualpreventiva och kriminalpolitiska. Även allmänpreventiva effekter har i förarbeten framhållits som positiva effekter som följer av häktning med stöd av häktningsgrunden recidivfara. En fråga som kan ställas är om lagstiftning gällande häktning som syftar till att få allmän- och individualpreventiva effekter går att kombinera med det skydd som den enskilde ska tillförsäkras genom oskyldighetspresumtionen? Allmänt känt bör vara att ett straff förväntas ha både allmän- och individualpreventiva effekter. Att ändamålet med häktningsgrunden recidivfara är att uppnå allmän- och individualpreventiva effekter, precis som ett framtida straff, kan väcka en tanke om att häktning under sådana omständigheter är att likställa med ett straff. En situation där effekten som önskas uppnås genom häktning är densamma som effekten av ett straff får anses vara tveksam utifrån oskyldighetspresumtionen. Presumtionen innebär att den misstänkte ska behandlas som oskyldig fram till att dennes skuld har fastställts genom domstols dom. Om de allmän- och individualpreventiva effekter som ska inträda efter domstols dom inträder redan innan domstols dom kan frågan ställas om den misstänkte verkligen behandlas som oskyldig.

Som framhållits i uppsatsen är häktning på grund av recidivfara inte ett straff-processuellt tvångsmedel i dess egentliga mening. Straffprocessuella tvångsmedel ska enligt förarbeten bidra till de brottsbekämpande myndigheternas möjlighet att genomföra förundersökningar, lagföra brottslingar samt till att kunna säkerställa straffverkställigheten. Att häktningsgrunden recidivfara, som motiveras av helt andra ändamål än vad som är meningen med straffprocessuella tvångsmedel, letat sig in i 24 kap. 1 § RB kan tyckas konstigt. Att ändamålet med häktning på grund av recidivfara inte kan utläsas av lagtexten leder till att häktningsgrunden måste tolkas vilket i förlängningen innebär att häktningsgrunden kan användas för att uppnå samma effekter som ett straff.

För att säkerställa häktningsregleringens konformitet med ändamålsprincipen samt legalitetsprincipen föreslås att ändamålen bakom de olika häktningsgrunderna anges i lagtexten. Detta bör ske oberoende av om ändamålsprincipen som princip lagstadgas eller inte. Att i lagtexten ange de ändamål som häktningsgrunderna får användas för leder till att lagtexten i mindre omfattning kan tolkas. Att minska tolkningsutrymmet leder följaktligen till mindre extensiva tillämpningar av häktningsbestämmelserna. Att föra in ändamålen bakom häktningsgrunderna i lagtexten kommer sannolikt att leda till att häktningsregleringen tillämpas i linje med dess legala ändamål.

Häktningsgrunden recidivfara kan även anses tvivelaktig i förhållande till oskyldighetspresumtionen i och med att en prognos över om det finns risk för att den misstänkte kommer att begå fler brott utgör grunden för om den misstänkte ska häktas eller inte. Till sin natur kan en sådan prognos om framtida brott anses vara tveksam utifrån en presumtion om att personer ska anses vara oskyldiga fram tills motsatsen bevisats genom fällande dom. Det kan inte anses allt för stötande att ur ett oskyldighetsperspektiv anse att den misstänktes brottslighet först efter att sådan framtida brottslighet faktiskt genomförs bör innebära men för den misstänkte.

5.5 Tvåårsregeln och oskyldighetspresumtionen

Som redovisats ovan innebär tvåårsregeln att personer misstänkta för ett brott med ett minimistraff på två års fängelse ska häktas om det inte är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. Tvåårsregeln och uttalanden i förarbeten gällande tvåårsregeln kan kritiseras ur ett flertal olika perspektiv i förhållande till regelns konformitet med oskyldighetspresumtionen. Inledningsvis kan vissa av de syften som ansetts motivera tvåårsregeln kritiseras. Tvåårsregeln har bland annat motiverats av att häktning som en omedelbar reaktion på allvarlig brottslighet kan verka avskräckande. Det får anses vara svårt att tolka in möjligheten att häkta en person för att uppnå en avskräckande allmänpreventiv effekt inom ramen för någon av de i lagtexten angivna häktningsgrunderna. Likaså får sägas om uttalanden i förarbetena som menar att häktning enligt tvåårsregeln kan anses motiverad med hänsyn till skydd för den misstänkte. Sådana uttalande ligger nära en situation då häktningen indirekt baseras på den enskildes samtycke. Den misstänktes samtycke får dock inte utgöra grund för häktning enligt 24 kap. 23 § RB.

Tvåårsregeln har i SOU 1985:27 även motiverats utifrån att ”det för den allmänna rättsuppfattningen skulle vara stötande om t.ex. en mördare fick gå fri i avvaktan på rättegången.” Att en misstänkt i ett förarbete om häktning kallas för mördare är anmärkningsvärt. Att på förhand häkta en person endast på grund av anledningen att personen är misstänkt för mord och att allmänheten skulle finna det stötande om personen går fri i väntan på dom står i strid med oskyldighetspresumtionen. Häktningen är till för att möjliggöra att förundersökningen bedrivs på ett optimalt sätt samt för att göra det möjligt att vid

domstol fastställa just om den misstänkte är en mördare. Uttalandet i förarbetet får således anses problematiskt utifrån oskyldighetspresumtionen samtidigt som det inte finns stöd för en häktningsgrund som motiveras av den allmänna rättsuppfattningen i vare sig RF eller EKMR.

Tvåårsregeln föreskriver att häktning *ska* ske för brott där minimistraffet är fängelse i två år om det inte är uppenbart att det inte föreligger en risk för någon av häktningsgrunderna. Motsatsvis ska häktning således inte ske om det är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna saknas. Bylund och Nordlöf är av olika åsikter gällande om tvåårsregeln är fakultativ eller inte. Bylund menar att regeln inte är fakultativ utan obligatorisk då tvåårsregeln föreskriver att den misstänkte *ska* häktas om förutsättningarna föreligger. Nordlöf är av motsatt åsikt och menar att faktumet att en prövning av häktningsskäl måste göras innebär att regeln är fakultativ (se kap. 4.3.2). Häktning enligt tvåårsregeln kallas ibland för ”obligatorisk häktning”. Namnet är aningen missvisande då häktning enligt tvåårsregeln inte formellt sett är obligatorisk. HD konstaterade i NJA 1985 s. 868 att en prövning av häktningsgrunderna ska göras i det enskilda fallet. Domstolen har två alternativ att välja mellan, att häkta den misstänkte eller inte. Tvåårsregeln är således fakultativ. Det har däremot visats att möjligheterna att underlåta häktning vid en sådan prövning är väldigt begränsade. Förarbeten och praxis har begränsat regelns fakultativitet på ett sådant sätt att häktning endast ska underlåtas i exceptionella undantagssituationer.

Samtidigt som risk är ett lågt ställt beviskrav som inte kräver kvalificerad sannolikhet för att någon av häktningsgrunderna ska anses föreligga är uppenbart ett mycket högt ställt beviskrav. HD har uttalat att utrymmet för att underlåta häktning vid grova brott är begränsat. I förarbeten har situationer då en person är svårt sjuk eller då en person är intagen på kriminalvårdsanstalt angetts som exempel på situationer då det ansetts uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. Dessa två exempel utgör situationer där det är mer eller mindre omöjligt för den misstänkte att undandra sig lagföring, förstöra bevisning eller återfalla i brottslighet. Tvåårsregeln innebär att en misstänkt, på grund av brottets beskaffenhet, kan häktas även i situationer då bevisningen till stöd för att en häktningsgrund föreligger är svag. För att bevisningen ska leda till att den misstänkte häktas räcker det att bevisningen visar att det inte är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. Tvåårsregeln skiljer sig från huvudregeln som kräver att bevisningen visar att risk för någon av häktningsgrunderna föreligger.

Tvåårsregeln har i förarbeten presenterats som en praktisk handlingsregel för domstolarna som innebär att rätten utan närmare utredning kan utgå för att häktningsskäl föreligger. Således kan tvåårsregeln, precis som det har framhållits i förarbeten, anses innebära att en presumtion för att häktningsskäl föreligger och således även en presumtion för att en person misstänkt för ett brott med ett straffminimum på fängelse i två år ska häktas. Som beskrivet i uppsatsen innebär oskyldighetspresumtionen att åklagaren bär bevisbördan. Trots att oskyldighetspresumtionen ställer upp ett krav på bevisbördans pla-

cering kan tvåårsregeln sägas innehålla en omvänd bevisbörda där den misstänkte för att undgå häktning, enligt presumtionen som tvåårsregeln innebär, måste presentera bevisning som visar att det är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger.

Någon Europadomstolsdom gällande rättsliga presumtioner och häktning har inte påträffats under arbetet med denna uppsats. Att Europadomstolen uttalat att oskyldighetspresumtionen gäller under hela det straffprocessuella förfarandet talar, enligt författarens mening, för att Europadomstolens uttalanden gällande oskyldighetspresumtionen och rättsliga presumtioner beträffande skuldfrågan borde kunna tillämpas även i fråga om rättsliga presumtioner i förhållande till häktningsförfarandet. Detta påstående styrks av faktumet att åklagaren ska bära hela bevisbördan vilket ses som en grundläggande del av oskyldighetspresumtionen. Dock ska det påpekas att oskyldighetspresumtionen bör ha en starkare ställning i förhållande till skuldfrågan kontra frågan om häktning eftersom ett straff är att anse som ett allvarligare ingrepp gentemot den enskilde än häktning. Ett allvarligare ingrepp motiverar ett starkare skydd för den enskilde. Således går det inte med säkerhet att säga att Europadomstolen hade resonerat på samma sätt som domstolen gjorde gällande rättsliga presumtioner och oskyldighetspresumtionen i förhållande till skuldfrågan som när det kommer till rättsliga presumtioner i förhållande till häktning. Samtidigt kan även framhållas att ett beslut om häktning kan få större men för den enskilde än ett straff. En fällande dom kan leda till att den dömde åläggs att betala ett lågt bötesbelopp medan ett positivt häktningsbeslut kan leda till att den misstänkte sitter isolerad under lång tid. Således bör oskyldighetspresumtionen ha en stark ställning även när det kommer till häktningsfrågan och rättsliga presumtioner borde behandlas på ett liknande sätt.

Europadomstolen konstaterade i fallen Salabiaku och Pham Hoang att oskyldighetspresumtionen inte kränktes genom skuldpresumtionen till fördel för den franska tullmyndigheten. Europadomstolen konstaterade att rättsliga presumtioner i sig inte strider mot EKMR men att artikel 6:2 EKMR måste beaktas vid både rättsliga och faktiska presumtioner. Artikel 6:2 EKMR ställer upp krav på att rättsliga presumtioner hålls inom vissa gränser. Av fallen kan utläsas att en skuldpresumtion som innehåller en reell möjlighet för den misstänkte att exculpera sig inte står i strid med oskyldighetspresumtionen. I Europadomstolsfallen Salabiaku och Pham Hoang hade ett påvisande av force majeure inneburit en exculperingsgrund. Att påvisa att force majeure förelegat för att bryta presumtionen var förvisso svårt men ansågs av Europadomstolen innebära en reell möjlighet för de tilltalade att exculpera sig.

Gällande tvåårsregeln måste den misstänkte påvisa att det är uppenbart att risk för kollusion, flykt eller återfall i brottslighet inte föreligger för att presumtionen att häktningsskäl föreligger ska brytas. Trots att domstolen måste göra en prövning av skälen för häktning i det enskilda fallet har det visat sig mer eller mindre omöjligt att påvisa att det är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. I förarbeten har det uttalats att det alltid, i prop. 1986/87:112 anges att det nästan alltid, föreligger en risk för flykt och kollusionsfara vid allvarligare brott. I och med att domstolar ofta söker svar

på frågor i förarbeten leder dessa uttalanden till att risk för flykt och kollusion sällan kan uteslutas vid allvarlig brottslighet. I NJA 1985 s. 868 konstaterade domstolen att det inte fanns någon påtaglig risk för att den misstänkte skulle undandra sig lagföring. Trots detta ansåg HD det inte var *uppenbart* att risk för häktningsgrunden recidivfara inte förelåg. HD:s praxis tillsammans med uttalanden i förarbeten gör att det verkar te sig så att en person som inte är frihetsberövad eller allvarligt sjuk har en mer eller mindre omöjlig uppgift framför sig när denne ska framlägga bevis för att det är uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. Även i situationer då det inte föreligger någon påtaglig risk för någon av häktningsgrunderna ska personen enligt praxis häktas då det måste vara uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte föreligger. Således är det tveksamt om en misstänkt som inte är frihetsberövad eller allvarligt sjuk har en reell möjlighet att bryta häktningspresumtionen. Föreligger inte en reell möjlighet för den misstänkte att motbevisa häktningspresumtionen bör tvåårsregeln, med Europadomstolens uttalanden i Salabiaku och Pham Hoang i åtanke, stå i strid med oskyldighetspresumtionen.

Tillämpningen av tvåårsregeln går även att kritisera i förhållande till principen *in dubio pro reo*. Även i fall då det inte finns någon påtaglig risk för någon av häktningsgrunderna ska den misstänkte häktas om det inte är uppenbart att risk saknas. Att personen häktas beror med största sannolikhet på att det föreligger tvivel som gör att bevisningen till förmån för den misstänkte inte når upp till sådan grad att det är uppenbart att skäl till häktning saknas. Principen *in dubio pro reo* innebär att alla tvivel ska vara till den misstänktes fördel. Gällande tvåårsregeln och beviskravet uppenbar risk verkar tvivel gällande bevisningen vara till den misstänktes nackdel. Trots att det i NJA 1985 s. 868 inte fanns någon påtaglig risk för att den misstänkte skulle undandra sig lagföring häktades den misstänkte då det inte var uppenbart att risk för någon av häktningsgrunderna inte förelåg. Utfallet i domen leder till att tvivel gällande risk för någon av häktningsgrunderna vid tillämpningen av tvåårsregeln får följderna att misstänkta personer häktas. En tillämpning av tvåårsregeln verkar således innebära att principen *in dubio pro reo* får stå tillbaka till fördel för intresset att häkta misstänkta personer. Intresset av att häkta misstänkta personer får i förlängningen anses vara del av intresset av en effektiv brottsbekämpning. Vid tillämpningen av tvåårsregeln får således intresset av en effektiv brottsbekämpning företräde framför oskyldighetspresumtionen på ett sätt som sannolikt inte överensstämmer med Europadomstolens tolkning av artikel 6:2 EKMR.

Vissa politiska företrädare har i motioner presenterat idéer om framtida straffskärpningar och lagändringar (se kap. 4.3.2) som, om förslagen blir lag, kommer att leda till fler häktningar med stöd av tvåårsregeln. Höjs minimistraffen för till exempel människosmuggling, grovt vållande till annans död eller annan brottslighet till ett straff som innebär fängelse i lägst två år kommer detta innebära att personer som misstänks för sådan brottslighet med största sannolikhet kommer att bli häktade med stöd av tvåårsregeln. Samtidigt innebär förslagen om att omvandla tvåårsregeln till en "ettårsregel" att brottsmiss-

tanke gällande brott med ett minimistraff på fängelse i ett år leder till att regeln är tillämpbar vilket kommer att leda till att fler misstänkta kommer att häktas med stöd av regeln.

I en av motionerna som redovisats i uppsatsen (motion 2019/20:2794) framförs att straff för brott som kan kopplas samman med organiserad brottslighet ska höjas för att enklare kunna häkta misstänkta brottslingar. Troligtvis är det häktning med stöd av tvåårsregeln som åsyftas. Häktningen bör inte ha något egenvärde i sig. Häktning ska inte fungera som ett straff. Att använda häktning som ett straff eller ett medel för att få bort misstänkta brottslingar från gatorna strider mot idén med häktningsinstitutet och även mot oskyldighetspresumtionen. Endast när en person blivit dömd för ett brott ska denne straffas.

Idéerna som lyfts i motionerna innebär att fler brottsmisstänkta kommer att häktas med stöd av tvåårs- eller ”ettårsregeln”. Lagändringar som föreslagits i motionerna kommer att innebära att enskildas rätt till frihet och integritet som de tillförsäkras genom oskyldighetspresumtionen kommer att kränkas i fler fall än idag eftersom regeln som idag kallas för tvåårsregeln genom lagändringarna kommer att få ett utvidgat användningsområde.

Tvåårsregeln fungerar som beskrivet ovan som en praktisk handlingsregel för domstolarna och innebär att rätten utan närmare undersökningar kan utgå från att häktningsskäl föreligger. Nödvändigheten av en sådan praktisk handlingsregel kan ifrågasättas. Gällande fallet Pham Hoang hade den tilltalade troligtvis fällts för brottet även utan skuldpresumtionen. Utan skuldpresumtionen hade den franska åklagaren dock varit tvungen att anskaffa ytterligare bevisning för en fällande dom. Nowak framför i sin analys av fallet Pham Hoang att skuldpresumtioner som inte fyller någon egentlig funktion skulle kunna tas bort samt att lagtext utan skuldpresumtioner bättre harmoniseras med oskyldighetspresumtionen. Ett liknande argument går att framföra gällande tvåårsregeln. Är någon på sannolika skäl misstänkt för ett brott med ett minimistraff på minst två år samtidigt som risk för någon av häktningsgrunderna föreligger så ska personen häktas enligt huvudregeln. I förarbeten har det framhållits att det vid grova brott alltid, eller nästan alltid, föreligger flykt- eller kollusionsfara. Tvåårsregeln fyller vid grov brottslighet således sällan någon egentlig funktion då risk för flykt- eller kollusionsfara som regel får anses föreligga. Tvåårsregeln är en processuell genväg som leder till häktningar även i situationer då bevisningen gällande häktningsgrunderna inte når upp till den bevisgrad som krävs enligt huvudregeln. Tvåårsregeln innehåller en svårnotbevisad presumtion för häktning, som möjligtvis strider mot oskyldighetspresumtionen, samtidigt som regeln inte tar hänsyn till principen in dubio pro reo. Förslagsvis borde tvåårsregeln tas bort för att häktningsförfarandet på ett bättre sätt ska harmoniseras med oskyldighetspresumtionen.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Asp, Petter, *Texter om, och omkring, straffrätten*, 1 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2018.

Bernitz, Ulf (red.), *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13., aktualiserade och kompletterade uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Bring, Thomas & Diesen, Christian, *Förundersökning*, 3 [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2005

Bring, Thomas, Diesen, Christian & Andersson, Simon, *Förundersökning*, 5 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2019.

Bylund, Torleif, *Tvångsmedel 1 Personella tvångsmedel i straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 1993.

Danelius, Hans, *Europadomstolens domar 1991–1993 — en rättsfallsöversikt*, *Svensk Juristtidning* 1994 s. 337.

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång Tredje häftet*, 7 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2017.

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång Tredje häftet*, 8 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2018.

Europarådet, *Yearbook of the European convention on human rights*, 6 uppl., Nijhoff, 1965.

Heuman, Lars, *Kringgås principen om åklagarens bevisbörda?*, Höglund, Olle, Bengtsson, Bertil, Heuman, Lars & Ragnemalm, Hans (redaktionskommitté), *Festskrift till Lars Welamson*, Norstedts, Stockholm, 1988.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Lindberg, Gunnel, *Straffprocessuella tvångsmedel: när och hur får de användas?*, 4 uppl., Karnov Group, Stockholm, 2018.

Lindow, Sofia, *Häktningsspåfrestningar, falska erkännanden och bevisvärdering*, *Svensk Juristtidning* 2009 s. 15.

Melander Göran, Obligatorisk häktning och mänskliga rättigheter, Förvaltningsrättslig tidskrift, 1-3/1992.

Nordh, Roberth, Bevisrätt C: bevisvärdering, 2 uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2019.

Nordlander, Anna, Förklaringsbördan i brottmål och dess förenlighet med oskyldighetspresumtionen, Svensk Juristtidning 2017 s. 653.

Nordlöf, Kerstin, Straffprocessuella tvångsmedel: gripande, anhållande och häktning, Univ., Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1987.

Nowak, Karol, Oskyldighetspresumtionen, 1 uppl., Norstedts juridik, Diss. Göteborg: Handelshögskolan, Stockholm, 2003.

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Olivecrona, Karl, Rättegången i brottmål enligt RB, 3 [omarb.] uppl., Norstedt, Stockholm, 1968.

Peczenik, Aleksander, Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära, 1 uppl., Fritze, Stockholm, 1995.

Stavros, Stephanos, The guarantees for accused persons under Article 6 of the European Convention on Human Rights: an analysis of the application of the Convention and a comparison with other instruments, Nijhoff, Dordrech, 1993.

Träskman, Per Ole, Omvänt eller bakvänt. Om konststycket att lägga bevisbördan i brottmål på den tilltalade, utan att det kommer bak på människorättigheterna, NTfK 1998, s. 352–367.

Träskman, Per Ole, Presumtionen om den för brott misstänktes oskyldighet, Höglund, Olle, Bengtsson, Bertil, Heuman, Lars & Ragnemalm, Hans (redaktionskommitté), Festskrift till Lars Welamson, Norstedts, Stockholm, 1988.

Tuori, Kaarlo, Critical legal positivism, Ashgate, Aldershot, 2002

Ulväng, Magnus, Brottsbekämpning, rättssäkerhet och integritet — vad är det som har hänt och vad skall vi göra?, Svensk Juristtidning 2007 s. 1.

Digitala källor

Jermsten, Henrik, Lagkommentar, Regeringsform (1974:152) 2 kap., Lexino 2019-01-01, besökt 2020-01-03.

Lindberg, Gunnel, Lagkommentar, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 1 §, Karnov, besökt 2020-01-03.

Lindberg Gunnel, Lagkommentar, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 1 §, Lexino 2019-09-01, besökt 2020-01-03.

Mole, Nuala och Harby, Catharina, Council of Europe, The right to a fair trial: A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights, August 2006, Human rights handbooks, No. 3. <<https://www.refworld.org/docid/49f180362.html>>, besökt 2019-11-01.

Nationalencyklopedin, häkte. <<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/hakete>>, besökt 2019-10-02.

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning – Andra delen – Rättegången i brottmål.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk, 2.

SOU 1977:50 Häktning och anhållande betänkande.

SOU 1984:54 Tvångsmedel - anonymitet - integritet betänkande.

SOU 1985:27 Gripen - anhållen - häktad straffprocessuella tvångsmedel m.m.

SOU 1995:46 Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen.

SOU 2016:52 Färre i häkte och minskad isolering.

SOU 2017:17 Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången. Genomförande av EU:s oskuldspresumtionsdirektiv.

Propositioner

Prop. 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen.

Prop. 1986/87:112 om anhållande och häktning, m.m.

Prop. 1988/89:124 om vissa tvångsmedelsfrågor.

Prop. 1996/97:175 Ändringar i polislagen m.m.

Motioner

Motion 2019/20:2728, Andreas Carlson m.fl. (KD), Tydliga reaktioner mot brott.

Motion 2019/20:2794, Johan Pehrson m.fl. (L), Insatser mot grov organiserad brottslighet och vapenbrott.

Motion 2019/20:3064, Johan Forssell m.fl. (M), Våld i nära relationer och hedersrelaterad brottslighet.

Motion 2019/20:3069, Johan Forssell m.fl. (M), En effektiv polis.

Motion 2019/20:554, Adam Marttinen m.fl. (SD), Krafttag mot brottslighet.

Övrigt

JO 1953 s. 325.

JO 1964 s. 133.

Regeringskansliet, Remissvar på SOU 2016:52 Färre i häkte och minskad isolering, <<https://www.regeringen.se/remisser/2016/12/remiss-av-sou-201652-farre-i-hakte-och-minskad-isolering/>>, besökt 2019-12-19.

Rättsfallsförteckning

Sverige

NJA 1977 s 403.

NJA 1979 s. 425.

NJA 1983 s. 610.

NJA 1984 s. 559.

NJA 1985 s. 868.

NJA 1987 s. 878.

NJA 2007 s. 337.

RH 1985:112.

RH 1999:97.

Europadomstolen

Albert och Le Compte mot Belgien, ansökan nr 7299/75; 7496/76, dom 1983-02-10.

Allenet de Ribemont mot Frankrike, ansökan nr 15175/89, dom 1995-02-10.

Angelucci mot Italien, ansökan nr 12666/87, dom 1991-02-19.

Bönisch mot Österrike, ansökan nr 8658/89, dom 1985-05-06.

Deweer mot Belgien, ansökan nr 6903/75, dom 1980-02-27.

Hozee mot Nederländerna, ansökan nr 21961/93, dom 1998-05-22.

Matijasevic mot Serbien, ansökan nr 23037/04, dom 2006-09-19.

Minelli mot Schweiz, ansökan nr 8660/79, dom 1983-03-25.

Neumeister mot Österrike, ansökan nr 1936/63, dom 1968-07-27.

Pham Hoang mot Frankrike, ansökan nr 13191/87, dom 1992-09-25.

Philips mot Storbritannien ansökan nr 41087/98, dom 2001-07-05.

Salabiaku mot Frankrike, ansökan nr 10519/83, dom 1988-10-07.

Telfner mot Österrike, ansökan nr 33501/96, dom 2001-03-20.

Wemhoff mot Tyskland, ansökan nr 2122/64, dom 1968-07-27.